

KISS DÉNES

A BESZÉD KEZDETEI

Forrás:

Kiss Dénes : Bábel után. Esszék, tanulmányok a magyar nyelvről
Püski Kiadó, Budapest 2004.
ISBN: 963 9906 878

A tanulmány a kötet 86-127. oldalain található.

A BESZÉD KEZDETEI

Már a hangokhoz is tartozik jelentéscsúra

A jelentés elemi része az érzelmi tartalom, amely jórészt ösztönös, külső vagy belső hatásokra - ingerekre - nyilvánul meg, jön létre. Ez a csecsemők, kicsik egyetemes emberi nyelvének alapja és lényege. A gyermeksikoly is hasonlít a felnőttéhez, noha általában minden bizonnyal megkülönböztethető, hiszen magasabb hangról van szó. Mint ahogy magasabb fekvésűek a kisgyerekek hangzói általában is, akár sírnak, akár nevetnek. E helyen nem tudunk minden lényegeset elmondani, de remélhetjük, hogy az alábbiakban annyira körüljárjuk ezt a témát, hogy érintünk minden fontos tényezőt, ami a hangokkal, illetőleg a hangok által eleve vagy "kinevezetten" (A név, nevezet, nép, nem, nemz, nemzetség, nemzet összefüggéseiről másutt is szólunk.) kapcsolatba hozható, néven nevezhető. Most azért idéztük ide e szavakat, mert az eredendő alapjelentéshez, ami ezúttal például az "a" hangzóhoz kapcsolódik,

a magyar beszédben társulnak a beszélő(k) által megbízott jelentések. Ezek természetesen ősi és több évezredes közmegegyezéssel jöttek létre, ám alapjaikban hordoznak valamennyit az eredendő jelentéstartalomtól is. S mindezekhez kapcsolódnak további tapasztalati és már tudatosnak vehető jelentésrészek. Kissé tán jobban megvilágítva: adott a hangzók eleve(n), eredeti "lelke", amelyekből összeáll az alig érzékelhető alaptartalom, még akkor is, ha értelmetlen "szavak" jönnek így létre.

Lássunk példát: *amegadolezi, babökalótas, szölimenaru* és így tovább. Magyar nyelven nincs jelentésük, ám ha úgy tetszik, hangulatuk van. (És csak most érzékeljük, miután leírtuk e halandzsának szánt szavakat, hogy a magyar nem tud a magyar nyelv törvényei ellen még halandzsáznai sem!) A magánhangzó összhang ösztönösen győzedelmeskedik és ha mást akarunk, akkor erőszakot kell elkövetnünk nyelvünkön és ezt érzékeljük is. Maga a "halandzsa" szavunk is nyelvünk törvénye szerint, csupa mély hangból áll. Olyan, mintha lenne a "halan" szavunk, amihez aztán toldalékként, mondjuk ragként kapcsolódik a "dzsa".

Ezek után vegyük sorra a magyar ábécé hangzóit. Figyeljük meg a példákat, amelyeket velük kapcsolatban bemutatunk. Mi igyekszünk a teljességre törekedni, de féltő, hogy az meghaladja a képességeinket. Igazán jó eredménynek mondhatjuk, ha a nyelv gazdag lehetőségeire egy-egy jellemző példát tudunk idézni. Az is előfordulhat, hogy nem annál a hangzónál jut eszünkbe, amit éppen tárgyalunk, hanem később, ezért elnézést kérünk. De abban bízunk, hogy az olvasó minél többet olvas e munkából, annál jobban fölfogja a látszólagos szövevényesség rendjét. Valójában azért íródott e könyv is, hogy mintegy negyven év napi kutakodásait bemutattva, avassuk be az ol-

vasót, lehetőleg az egész magyarságot, különleges és a maga nemében sok vonatkozásban páratlan nyelvünk életébe, rendjébe. Mielőtt ezt megtennénk, adódik több alapvető kérdés, egyet itt közlünk:

Ugye természetesnek vesszük, hogy az általunk szem előtt lévő, ismert nyelvek ábécéje is nagyjából azonos. Hát nem feltűnő ez? Legalábbis egyik sem a "zs" vagy "r" hangzókkal kezdődik. Sőt mindegyik az "a" hangzóval vagy ahhoz közeli magánhangzóval kezdődik. Noha köztudott, hogy például a görög az ómegával végződik. Mégis a hasonlóság, a belső "váz" stb. tekintetében tagadhatatlan. S ha már itt tartunk, még jegyezzük meg, hogy mintha az ábécék hangzóinak sorrendje nagy vonalakban ábrázolná azt a gyakorlatot, ahogy a gyerekek formálják a hangzókat, amikor beszélni tanulnak. Az "r" például nem tartozik az elsők közé!

A magyar nyelven eszmélő emberkének pedig feltűnően példázzák ennek lényegét. Am az ábécé valódi kezdő hangzója az "a", illetve az ehhez közeli magánhangzó (a-ö), éppen az a több hangból álló "egyveleg", ami önkéntelenül is "kiesik" a szánkából, ha öntudatlanul adunk ki hangot. Mondjuk dörmögünk, dünyögünk, nyögünk. Íme a nyelv újra igazolja a föltételezést, azaz: önnön törvényét. Mert a tudatos formálás nélkül való hangadásra tán még a mormogás, morgás, morgeszolás, morfondírozás stb. szavaink utalnak. Mindezek arra figyelmeztetnek bennünket, hogy nyelvünk törvényei sok-sok finom szállal kapcsolódnak egymáshoz és a nyelven belüli működési kapcsolat is hasonló ahhoz, amit a számítógép feltalálója, kifejlesztője, a margittai *Neumann János* elképzelt. S aki - mint erről az általa összeállított, *Neumann János és a "magyar titok"* című könyvében írja *Nagy Ferenc*: "Általánosan elterjedt, hogy utolsó munkája, *"A számológép és az agy"*, amely öt műből álló sorozat záró alkotása. Kutatásaink során kiderült, hogy valójában további láncszemei vannak a fejlődési sornak, és hogy amit világhírű könyvében olvashatunk, nem élete végén írta, hanem lényegében annak az előadásnak anyaga, amit 1955. május 12-én tartott Atlantic City-ben."

Erdemes, sőt, kötelező időznünk kissé e gondolatmenetnél. *Neumann János*, noha nem a szokásos értelemben vett módon volt matematikus, ezt írta: "Matematikus vagyok, nem pedig neurológus vagy elmeorvos, ezért némi magyarázatra (*Magyarázat?! Nem angolozat vagy németezet, netán franciázat vagy olaszozat, e szó után a szótárakban általában az értelmezés vagy annak rokonértelmű szava található! Erről is szükséges értekezni. K. D.*) szorul, amire itt vállalkozom. E munkámban ugyanis az idegrendszer megértéséhez igyekszem közeledni a matematikus szemszögéből." Mindezt azért idéztük, mert magunk a magyar nyelv logikáját, rendszerét szeretnénk alaposabban megismerni és mára - negyven év kutakodásai nyomán (kút-kutat!) - arra a következtetésre jutottunk, hogy mindenképpen a nyelvünk az OKA annak, hogy feltűnően sok nagy tudóst adott a világnak e kis nép, különös tekintettel a matematikára, fizikára. Nagyon tanulságos, hogy mit írt 1867-ben *Brassai Sámuel* arról, hogy "ki a matematikus és mi a matematika?" Miként *Nagy Ferenc* is megjegyzi, "Az *euklideszi "Elemek"* első magyar fordítója, *Brassai Sámuel* meglepő fogalmat ad: A mathesis tulajdonképp gondolkodó

gép, mely a hozzája intézendő, az ő sajátos nyelvébe való lefordítás *által illetőleg elkészített kérdéseket felveszi, gondolkodó erőnk minden további igénybe vétele nélkül önállóan és rendszeresen feldolgozza, s aztán a feleletet, mint kész eredményt, megadja nekünk azon a nyelven, amelyben a kérdést intéztük hozzá.*" Mindez valóban meglepő, s bár "közkézen forgó" eszme volt, mintha elfeledtük volna?! Miként azt is, amit *Bolyai János* adott a világnak. Nagy Ferenc helyesen fogalmaz, amikor arról ír, hogy Bolyai nem dönteni akart az euklideszi és nem-euklideszi rendszer között, hanem a kettőt magasabb rendszerben összekötni, melybe belefoglalta saját idegrendszerét. S a legfontosabb megállapítását már szó szerint idézzük, mielőtt Neumann János egyik fontos, bennünket is érintő gondolatára visszatérnénk: "Bolyai rendszerében az euklideszi és nem-euklideszi geometria, s mögöttük az arisztoteleszi és nem-arisztoteleszi logika, a gépies gondolkodás és emberi gondolkodás nem kizárják, hanem kiegészítik egymást." Nem kívánunk szerénytelenül viselkedni, ám nyelvünk egész valója, élete, rendje, szervezete ilyesmit igazol lépten-nyomon! Ezért érdekes, hogy a világ egyik legnagyobb matematikusának tartott Neumann János mit írt, mintegy ezzel párhuzamos gondolatként. Idézzük: "Maglehet, hogy amikor matematikai fejtegetésekkel foglalkozunk, akkor egy olyan *másodlagos* nyelvről tárgyalunk, amely ráépül a központi idegrendszer által tényleg használt *elsődleges* nyelvre. Így tehát a *mi* matematikánk külső formái nem feltétlenül relevánsak annak mérlegelésénél, hogy milyen matematikai vagy logikai nyelvet használ *valójában* a központi idegrendszer." Mindehhez itt szükséges hozzáilleszteni az ide kívánczó tényeket. A magyar nyelv pedig élő - szer-*ves*, szer-*vez*~ett - s vérrel lüktető, szív-ütemre, levegő törvényekkel megnyilvánuló alkotás! Mert minden nyelv az emberi közösségek első számú közös alkotása! Ezért mondható, hogy minden nyelv benne van minden nyelvben és a maga nemében minden nyelv tökéletes. Igaz, nem egyformán. Nem egyformák fejlődésének idői, módjai stb. A nyelvre a valóságos lét volt a legnagyobb hatással. Minden más csak ezután következett. Nos a magyar nyelv ráadásul természeti nyelv, nomád, lovas nép nyelve. A nomádság viszont a maga korában, a mozgalmasságát, életrealitását tekintve, sokkal fejlettebb volt, mint a megtelepedett, városi népek! Hiszen minden vonatkozásban önmagára szorult! Nemcsak az állattenyésztéshez kellett értenie, hanem a csillagok járásához, a fűvek s fák évszakaihoz, a folyók haltermő mivoltához. (Lásd erre vonatkozóan az EGYÍVÁSÚ szavunkat.) Nyelvünk tehát a legmagasabb követelmények szigorú hatására, azoknak teljességgel megfelelően jött létre, maradt fenn és tartott meg minket is magyarnak. Alapvetően ennek igazolása kíván lenni ez a munka, azzal a kiegészítéssel, hogy egyúttal bemutatjuk a magyar nyelv gyönyörűségei sajátosságait, amelyek arra hívják föl a figyelmünket, hogy a *Balázs Nándor* által is emlegetett, nagy magyar tudósnemzedék kirajzása aligha véletlen, mögöttesében ott ragyog nyelvi kincstára! Mint ahogy az sem véletlen, hogy a diákolimpiákon évtizedek óta, az első helyek egyikén végez a kiküldött magyar diákok csoportja, általában megelőzve hatvan-hetven nemzet csapatát. Mindez nem csoda, hanem logikus következménye nyelvünk rendkívüli erejének, lehetőségeinek.

A következőkben - képességeinkhez mérten - mindezekről kívánunk képet adni, az eszmékhez erősítő példákat nyújtva.

A-A-A-a-a-a

Mély hang. Árnyékos, máskor sötét sejtelmek, érzések tartoznak hozzá. A magyar nyelvben az ejtése azonos. (Most nem számítjuk ide a *palócos* ejtést, az ugyanis nem "a" hanem rövid "á".) E sorok írója úgy tudja, kevés nyelven ejtenek ilyen tiszta "a" hangzót. De a nyelvünk általában is a tiszta hangzók nyelve. Azt ejtünk, amit írunk, azt írjuk, amit ejtünk. Kivétel az olykori lustaság, amikor például a helyhatározó rag végét -ban -ben - nem ejtjük ki, csak "félíg". Lássunk azonban példákat arra vonatkozólag, hogy ezzel a hangzóval is közölhetünk határozott jelentést. Ez bizonyos fokig érvényes más nyelvekre is. Amikor szavak, kifejezések nélkül, nyújtottan tiltakozunk valami miatt, egyet nem értésünket - lám: szám! - fejezzük ki, amikor a másik "fél" - megint szám is! - mondja a magáét. Ilyenkor azt mondjuk, elnyújtva a hangzót, és magasabb fekvésben ejtve: *aaaaaaa!* Azután vagy még hozzátesszük, hogy *aaa*, nem úgy van az, vagy nem, csak a hangzót nyújtjuk és ejtjük a kétely hangsúlyával.

Ugyancsak a tiltakozás kifejezése, hogyha kissé szaggatottan ejtjük, mondjuk kettesével ezt a hangzót: *aa, aa, a-a, a-a* stb. Ez is a két~ked~és, hitetlenkedés, tagadás megjelenítése az "a" hangzóval. De már most említsük itt az egyetértés sajátos jelzését: *aha* - ami lehet egyébként *ehe* vagy *öhö, ühüm* stb. is -, de már az *AHÁ!* valamilyen fölismerés, egyetértés, fölfogás jelzése. Ne feledjük, a „h” és a „j” nem igazi mássalhangzók!) Leginkább, legkönnyebben és leggyorsabban a „h” és a „j” hangzó csatlakozik a magánhangzókhoz. Így alakulhatnak - tehát nem véletlenül! - a *haj, hej, jaj, ajaj, hajaj, ajha, ejha, hijj, huj, ah, ahá, ahó, hahó*, netán még az *ejnye, hinnye* stb. érzelmi kifejezések, többnyire önkéntelen visszahatásként valamilyen váratlan hatásra. Itt igazában az ábécé minden magánhangzóját felsorolhatnánk, hiszen a hatás, akármi lehet. Látvány, hang, mozdulat, ütés, fájdalomérzet, indulat stb. Így az *óóóó!* talán a legáltalánosabb egyetemes beszédjelenség, de ide sorolható, ugyancsak egyetemes érvénnyel az "a" hangzó magas párja, az "á". Hiszen nem nagyon kell bizonygatni, hogy például, ha régen látott kedves rokonnal, baráttal, ismerőssel találkozunk - ezt nevezzük *meg~lep~et~és~nek* -, akkor önkéntelenül is ez a nyújtott, kissé magasított örömhanger tör ki belőlünk: *áááááááá!* S ez a hangadás sem függ az anyanyelvtől. A magyar nyelvben az *ABAJOG, JAJGAT, JAJONG, JAJDUL* stb. szavak, nagyjából érzelmi jelentéseket hordoznak és közölnek. Nézzük például az *ABAJOG* szavunkat. Mit is tartalmaz? Egyáltalán, tartalmaz valamit, amiből összeáll az a jelentéstartalom, amit e szónak tulajdonítunk? Nem lesz módom minden szavunkat hasonló módon széttördelni és elemezni, ezért ezt a példát vonatkoztatni szeretnénk a többi, hasonló esetre is. Persze azért elengedhetetlen, hogy olykor ugyanígy ne mutassuk be a szavak építkezését, nyelvünk logikus rendszerének szerves tartozékaként. Nézzük akkor az *abajog* kifejezést. Eltördelve: *a~baj~og* - persze így is lehetne: *ab~aj~og*, vagy így: *aba~jog*, de gondoljuk, hogy érzékelhető a természetes ok, ami miatt az *a~baj~og* változatot vizsgáljuk - ugyanis mi-

ről tudósít bennünket ez a szavunk? Mindenekelőtt arról, hogy valaki jajongva panaszodik és mondja a bajait. Tehát a "baj" korántsem véletlenül található ebben a szóban. A szóvégi "g" pedig nem más, mint a lágyult "k". Ott mint a többesszám jele szerepelt: "bajok" s aki abajog az a bajokat sorolja, jajongja. Nyelvünk rendkívüli képessége mutatkozik meg ebben a tömörítésben is! S ha már az A-ról az Á-ra jutottunk és a Bé-re is a bajokkal, említsük azt a szót, amit az ifjúsági könyvkiadó munkatársai (!) értelmeztek félre és csak a nagyszerű költő, *Kormos István* erélyes kiállítására fogadták el, hogy a babusgat jelenti a kellemes, kedves tevékenységet, amíg az abajgat egyáltalán nem az! Aki valakit abajgat, azt panaszra macerálja, azt piszkálja, azzal *bajmolódik*.

Á-Á-Á-á-á-á

Valójában a magasult "a" hangzó. Ahogy írtuk, ez is egyetemes vonatkozásokkal emlegethető. ÁÁÁÁ! De örülök. ÁÁÁÁ! De régen láttam stb. Jelentős szerepe van például az ÁSÍT, ÁMUL, ÁMUL-BÁMUL stb. szavainkban, hiszen alapvetően határozza meg az emberi beszédet a hallás, illetve a hangutánzás. S bár minden ember nagyjából azonos hangot - á-a közelit! - hallat, amikor ásít, de a legtöbb nyelvben nyoma sincs az "á" hangzónak abban a szóban, ami az ásítást jelenti. A magyar nyelv ÁÁ~SÍTJA a szót is! Tehát az "á" hangot is behelyezi s mintha ezt is megnevezné együtt. (Miként majd a "c" hangzó megjelenését és cirógató hatását a szóban a be~CÉ~zés kifejezi) Aligha tévedünk nagyot, ha azt gondoljuk, hogy a szájtátiság - TÁN A TÁTTOS IS?, bár most nem ez a téma - a BÁMÉS, BÁMUL, BÁÁÁ! stb. is ide tartozik. És máris átbuggyantunk bőven a BÉ-hez.

B-B-B-b-b-b

Búbos hangzó. Magyarán szólva: amikor képezzük, kibővül, kibuborodik-dudorodik a száj! Próbáljuk csak "bö". S tán nem egészen véletlen, hogy "b" hangzót használunk a BÓ, BÓG, BÜGGYAN, BAB, BÚB (púp), BABA, BÁB, BABU stb. szavainkban. (De kissé lehetünk szertelenek is, amikor azt állítjuk, hogy a nagyságot jelöljük a BÖHÖM, BÖHÖMÖNC és a BÖHÖM NAGY stb. kifejezésekkel, s meglehet a félelmetes nagy állat, a bölény neve hajdan úgy jött létre, hogy összevonódott a BÓ+LÉNY?) Egyébként a BÖGY, BÉGY, BÜGYOR, BÜGYOG, BÜGYOGÓ stb. szavainkat sem oktanul idézzük ide e sorba, ami még bátran folytatható. S ha már bugyborékolunk, s kibuggyan belőlünk mindez - sokan ezért lehetséges, hogy buggyantaknak is gondolnak bennünket?! - hadd kockáztassuk meg azt a föltételezést, hogy talán a *fokozat növelő szerepét* sem véletlenül "vállalta" ez a búbos, búbolós, böhömke BÉ hangzó? Például nagy - nagyobb! És így tovább. Merészeljünk a nyelv keletkezésének és alakulásának réges-régi idejére gondolni, több tízezer évvel korábbi időkre és a tapasztalat, valamint a látvány, hangzás stb. együttes logikája sugallja ezt. A valahai BÓ NAGY lett mára nagyobb?! Persze mindezek egyik fontos alapfeltétele az, hogy a magyar nyelvnek köze volt az általam könyvcímbe is emlegetett, lehető *ŐSNYELVHEZ!* Majd lehetséges erre visszatérni "bőbben", azaz bővebben. De maga például a "barom" szavunk éppen úgy sértő, mint a marha. "Te barom!" Ez a kifejezés nem hízelgő és

még meg is előzzük jelzővel, "Nagy baromság." Ugyanakkor a barom-fi kicsi jószág! De éppen a "fi" miatt, ami benne van a "fiú", "fióka" stb. szavainkban és kicsinyít. S gondoljuk csak meg, ha valamit akár elismerően, akár nagyságát illetően jelzővel "látunk" el, arra mondjuk: baromi nagy, baromi jól stb.

A Bé hangzó az egyik legkönnyebben formálható mássalhangzó. Ugyanis a csecsemő valóban természetes élettevékenysége - böfögés, büffentés, böff-büff stb. - létrehozza. A mö-mő, ham-ham, ma-ma, glu-glü mellett vagy inkább előbb, már "ismeri" e hangzót a kisdéd. De ahogy már emlékeztettünk rá, az első megformált hangzók mind lágyak, zöngések. Úgy látszik, hogy a kemények formálása Ká, Té, vagy a talán legnehezebben alakítható hangzóé, az "eR" -ré csak később következik. Levontuk azt a következtetést is már, hogy talán az emberiség is hasonló sorrendben ismerte, illetve formálta meg a hangzókat. (Ha volt törzsfejlődés? Ha olyasmi volt, mint gondoljuk. De semmi sem bizonyosságként mutatkozik, hanem lehetőség képében kancsalít. Mindenesetre egy hajdani, ősi sort jár végig minden csecsemő a hangokkal való ismerkedésben is.)

De ugorjunk. A BE hangzó hasonulhat -alakulhat, a nyelvészet ismeri és használja, miként a nyelv is, a P-B-V, illetve a P-F fokváltást, hasonulást, változást. Másutt hosszabban írunk a Piros-Bordó-Vörös vagy az Irgó-Pörgő-Forgó stb. szavainkról. Nem igazán szilárd hangzó, az egyik legkönnyebben átalakuló mássalhangzónk, ám a jelentést "viszi" magával, lásd például a BUB-PÚP szavunkban

Az első két magán- és egy mássalhangzónkkal már több szót tudunk alkotni. Lássunk néhányat: Aba (név), bab, baba, báb, bába, majd a többivel: bábu, bibe, búb, bő stb. Érdekes, hogy a hangzó "bub~or~ék" volta mintha valamennyi szó jelentésében benne volna! Ez a hangzónk szerepel a -ban -ben helyhatározó ragok-ban és a van (ven! pl. negy-ven stb.) szavakban, elemekben. Mintha ez a "buborékosság" bentségre is vonatkozhatna. Mert változatlanul bizonyos vagyok abban, hogy szavaink egyáltalán nem véletlenül jelentik azt, amit jelentenek. Oka van minden dolognak a világon, a jelentések képviselőit, megjelenítésének is. Van még szó, amelyben jelentősebb szerepet kap a "b". Baj, báj, buj, bú-báj, bú, bibi, eb, bő, bujt(ás) és így tovább, a már említett másik "ág", a bögy, bugyor, buggyan stb. társaival. Vagy említhetjük a bab~rál~gat, babramunka kifejezéseket, amelyek arra utalnak, hogy sok apró dolog vár bennünket' s aprólékosan kell dolgoznunk. És ne feledkezzünk meg itt sem a két "B" növelő, bővítő nyelvtani szerepéről. A *szép* szavunkban is hasonul és a *szebb* elvont fogalmat növel. De a nagy-nagyobb, nehéz-nehezebb, éles-élesebb stb. esetekben a dolog lényege, önmaga lesz jelentős~ebb. Érdekes a szerepe az *egyéb*, azaz egy~ebb szavunkban. Mert kissé sajátosra, külön-leg-es-re gondolunk, ha azt mondjuk *egyébként*, azaz: egy-ebb-ként van szó erről-arról. (Sok szóról kellene még szólni, például a bugyuta, buta, bágyadt, bugyi, bigyó, bogyó, Buda s tán a Buddha, amit "Budának" kell ejteni és bizony Kőrösi Csoma Sándor közlései ezzel kapcsolatban nem hiábavalóak!)

A "Bé" hangzóval kapcsolatos mondanivalónk nem ért véget, hiszen szerepel például ebben a szóban is: ke~BEL, s meglehetősen kidudorodik a "nagy mellény", a bő ruha, a bögy-begy, hiszen aki kifeszíti a mellét-keblét,

az bögyösen-begyesen jár. Tehát azt kell figyelembe vennünk mindenekelőtt, hogy az ábécé szerinti elemzés csupán segítség, de nem lehet az igazi és teljes bemutatása hangzóknak. Ezért az a természetes, hogy más szavakban, más hangzókkal kapcsolatban is vissza kell térnünk egy-egy előző hangzóhoz, ha az alkalom úgy adódik

C-C-C-c-c-c - cé, cő

és rögtön ide soroljuk az egyszerűség kedvéért a

CS-CS-CS-cs-cs-cs - csé, cső

mássalhangzókat, amelyek az ocsúdás előtti időből már ismerősek.

Ősi és természetes hangzó a CÉ. Ha jólesőt evett vagy ivott az ember, önkéntelenül is cuppantott: CCC! Ugyanúgy, ha valami nagyon tetszett, fölszisszent vagy cuppogott, cöcöcö, ilyesmit hallatott. Ami a lényeges, hogy már a csecsszopó, a csecsemő (csecs+emlő) hallatta ezt a hangot. Így aligha lehet véletlen az, hogy magyarázatul kínálgatik az édesded gyermekek nyelvéhez ez a két kece-bece-böccés, csecse-becse hangzó. Noha a magyar nyelvben nem különül el alsóbbrendű vagy külön használt rétegnyelvvé a gyermekek beszéde, teljesen egyenrangú nyelvünk minden részével. Használata nem jelent "gyerekséget", a lényegét tekintve felnőtt nyelvként használjuk. Ha mégis gyerekesnek mondunk valamit, azt a tartalom miatt tesszük. Azonban a "gyerekesség" jelenléte a nyelvben kétségtelenül összefügg a több "c" használatával, de *a selypítéssel és a pöszeséggel is*. Mielőtt tovább mennénk, lássunk néhány *cés, csés* szót, azok úgylát önmagukért beszélnek

Íme, a CÉ, CŐ - CSE, CSŐ által meghatározott szavak: *cica, cicc, cucc, cukor, cuki, cici, cipp-cupp, céció, csecs, csöcs, csecse, csacsi, csacska, csúcs*. Viszont itt kötelező megjegyezni azt a különös és rendkívüli sajátosságát nyelvünknek, hogy önmaga használatának egyes módozatait külön is megnevezi. Ilyenek a már említett - az "s" és az "sz" hangzók használatára utaló selypít és pösze szavaink. (Jó példa a hiszi a piszi, azaz a pösze a pici helyett piszit ejt, a selypítő pisil) Majd eljutunk az "óhaj" és a "hőköl" stb. szavakhoz, amelyek mutatós példái annak, hogy nyelvünkben milyen természetes kapcsolódással és egyúttal mesteri tömörítéssel keletkezhetnek szavak. De addig is emeljük ki az egyik legfontosabb nyelvi eligazítónkat, mely szerint a BECÉZÉS kifejezés, mintha meg~magyar~áz~ná - s meg~in~dok~ol~ná - a CÉ hangzó hatását, amit bekerülése jelent a szóban. Vagyis, ha CÉ-t teszünk a szavakba, azok *becéződnek* és a *becézés* cirógatást, cirimosságot, cicás puhaságot stb. jelent. Am mindezek nem csip-csup vagy csipp-csupp semmiségek, viszont kétségtelen, hogy a *csak, csupán, csupasz, csök, csuk, csekély* stb. szavaink KICSISÉGRE, kisebbedés re utalnak. Dehát az ici-pici is kicsit jelent. S játszhatunk is e szavakkal. Itt van a CIN+KE szavunk. Már említettük korábban, de érdemes alaposabban körüljárni még néhány szavunkat, hogy a rendszer és a törvény a játék nyomán érzékelhető legyen. Ugyanis a nyelvi játék nem más, mint a nyelvi törvények rendszerben való megjelenítése. *A picinke kiscinke* hasonló szójáték, mint a *kicsike csikóka*. A "pi" és a "ci" vagy a "csi" - lám a legkisebb likon-lukon, lyukon formálódó sip-hang, az "i" is jelentésformáló! – igazán

érzékkelhető rokon jelentéstartalmakat adnak a szavaknak. Nézzük a példákat: KI~CSI, CSI~KÓ, KI~CSI~KE, CSI~KÓ~KA, KECS~es CSEK~ély, s ha csekély víz van a tóban, akkor az SEK~ély. Aki KICS~i az CSÖK~ött, a KÉS KES~keny, akárcsak a KÜSZ~öb. Ami SZIK~kad az KIS~ebb lesz, a CSÍK az KES~keny, a KES~hedt ember SZIK~ár, a KECS~ke az kecses, különösen az ügyes vadkecskék azok, a SZIK~lás hegységek ugró művészei. Ennyi példából is látható már, hogy a K+S, és S+K, a K+CS és a CS+K stb. mássalhangzó képlettel kezdődő szavainkban azonos vagy közeli jelentéstartalom. Mert hol élnek a SZEK~elyek? CSÍK~ban, az ország SZEG~élyén. (Az SZ+G képlet megfelel az SZ+K képlet lényegének.) A SZEG~ély éppenúgy KES~keny, mint a CSÍK! (Mácsik?) S tán a KÉS~hedtségre nem is SZEG~ről~végről emlékeztető SZEG~ény szavunk is ide SZEG~ődhet? S így már a SZAKASZ is ide sorolódik, akár akarjuk, akár nem, miként KÉS, KASZA és a többi. Dehát ez a logikus! Hiszen, ha eltördeljük még kisebb elemekre a szavakat, szótagokra, illetve hangzókra, akkor láthatjuk, hogy mindezek OK~os következmények! Ugyanis a KA~KE~KÓ~KI ugyanannak a "KE" -ként emlegetett KEdvesítő, KIcsinyítő képző nek a változatai! Itt van a játékra ingerlő KÓFIC~FICKÓ szavunk, amelyik önmagában is kitűnően példázza az ide~oda szökkenő ragok, képzők lehetőségeit, valamint az itt vázolt hangzó~együttesek föltűnő rokon jelentéseit. (Nem elégszer mondjuk, hogy a nyelv nemcsak logikai rendszer ha nem az volna, nem is érthetnénk egymást! -, hanem élő szervezet is!) A K és Ó szóelem benne van a pat~kó, bun~kó, vin~kó, tar~kó, de a ko~pasz, kó~lint stb. szavakban is. És ne gondoljuk, hogy a fió~KA, a csi~KÓ, nem a KI~csinyítés, KEdvesítés eszközei. Ahogy nem nagyon két~el~ked~ünk abban, hogy CIN~KE vagy a FIC~kándozó, ficsegő~vicsegő FECS~KE is ide tartozik mind a többivel, amelyeket nincs mód ezúttal itt felsorolni. Majd egyszer számítógépbe lehet és kell venni valamennyit és akkor még jobban megvilágosodik ez a rend. De mondhatnánk olyan enyhésítést, amit éppen a "CS" hangzó visz a "csúnya" szavunkba. A csúnya nem annyira csúnya, mint a ronda. És gyermekeknek inkább - akaratlanul is - ezt a szót használjuk. A cip~cup cuppanós cccö~cö~cö, csecse~becses és cirógató hangzók jobban illenek hozzájuk. Az ő szemszögükből - hangzóélményükből! - lesz a nagy marha böcce vagy becce, a borjú boci, a nagy ló édes~ides paci, a szamár csacsi, a medve maci és kölyke a bocsi. Maci~baci bocsi....

Nemcsak a tehén vagy a medve lehet nagy darab lény, hanem Laci bácsi is! Aki ácsi~bácsi az öccs, öcsi, öcsike szemszögéből. A közöttük lévő nagyságbeli, erőbeni stb. különbséget ezzel a kedvesítő, cirógató hangzóval oldja föl a gyermek, s az *erre emlékező magyar nyelv!* Ebben benne van az ősi, természetes élőlény~viselkedés, önvédelmi és békességet, szeretetet jelző ÖSHANGJA is! Ez az őshangadás sok ezer éves ösztön~emlék, a l11it megőrzött nyelvünk

Szükséges, hogy még két dologról szóljunk s talán itt van az alkalmas hely és pillanat rá. Az egyik, hogy amíg a legtöbb nyelvben nincs ÖCCS, ÖCSI kifejezés, a magyarban külön van az öccs, hóg, báty és külön a TEST+VÉR nyomán a NŐ+VÉR, FI+VÉR. *Ne feledjük, hogy a BECÉZÉS, a CÉ hangzó, illetőleg a CSÉ tette lehetővé, hogy legyen ÖCCS és ÖCSI, vagy ÁCSI -BÁCSI szavaink.* Egyébként ilyenkor, tehát gyakran, vannak bajban a szótárkészítők, mert mit írjanak e szavaink után: kicsi, kicsike, kicsiny, pici, picike, piciny

sőt, picinyke?? S tán érthető, hogy az aprójószágot miért így hívják magukhoz: píi-píi és ugyancsak a kisgyermekre utal a megnevezésük: pipi, pipike. Lám a nyelv mindent logikusan zár értelmezési köreibe, dehát a pindurról, a pöttömről nem is szóltunk. És az érdekesség miatt említjük meg, hogy a kicsi finnül *pieni*, kicsike *pikku(inen)*, *pienen pieni*, a pici pedig mi volna, mint *pikku(minen)*, *pikkuinen stb.* (Franciául a kis, kicsi, pici *petit* - *ejtése: pőtí*, mintha a magyar pöttöm szavunk volna.) Szegényebbek más nyelvekben a *kicsi*, *kicsiny*, *kicsike*, *kicsinyke*, *ici-pici*, *pirinyó*, *piciny*, *Picinyke*, *picur*, *picurka*, sőt: a *csi-pet*, *csipetnyi*, *csöpp*, *csöppség*, *parányi*, *apró stb.* jelentésárnyalatokat kifejező, logikus lehetőségek. Mert gondoljuk csak meg, hogy például a KEVÉS szavunk is a "ke" képzővel kezdődik, ahogy a kend, kee, kegyelmed, és az ő-ke-l-me is tartalmazza ezt a gazdagon használható képzőt. Az is látható, hogy a becézés és a -ka -ke használata gyakran együtt jár. Azt is észleljük, hogy az "i", mint a valóság erős képviselője - hiszen apró, picuri likon-lukon át formálható ez a síp-hang -, önmaga is *ici-pici-kicsi-csipet-csöpp* hang s ezt a jelentést viszi magával ezekbe a jelentéstartalmakba. Azt is meg kell említeni, hogy a becézés jelentése a mindennapokban tágabb, nem korlátozódik a CÉ hangzó jelenlétére, hanem például a József lesz Józsi, de lehet Jóska is, Józsika is. Ahogy a László is lehet Laci, Lacika, sőt, Lackó is. Azt is megfigyelhetjük, hogy a hosszabb nevek rövidülnek, például az Ildikó - ami már magában is magyarosan alakult, a szóvégi "kó" mutatja ezt - "becézve" Ildi lesz. Az egy szótagú Pál pedig Pali vagy Palkó. Az Anna rokona az anya szavunknak, a nő szavunknak, ahogy a néni, nej vagy ha már a neveknél tartunk, az Anikó vagy Enikő is. De valóban becézhető, hiszen lehet Anca, Anca-Panca, így akár Pancsi is. Nyelvünkben fontos tisztsége van a C-Cs mássalhangzóknak. Alapvető és elemi építői a nagy rendszernek, amiből ezúttal megmutattunk egy kisebb részt. Remélhető, hogy amíg az ábécé hangzóit sorra vesszük, kirajzolódik az egész csodálatos rend minden része, legalábbis megcsillannak az összefüggések

D-D-D-d-d-d - azaz dé, dő

Dada, ded(ó), déd, didi, duda, dundi stb. Azonnal érzékeljük, hogy ezúttal is *érdekes* hangzóhoz érkeztünk. Mert a DAD-DED-DÉD-DID-DUD stb. alakok közeli jelentésekből ismerősek. A dada a: kiseddel foglalkozik, akit dédelgetnek a dédek, dédik, s aki kerekded - tojásdad és gömbölyded -, valamint édesdeden alszik s szája szélén kicsordul az édes nyál. (Az édes, ides, ízes szavak összefüggéseivel másutt külön foglalkozunk. Egyik lényegi, logikai szála annak a jelentésnek ide is csatlakozik. Valóban így működhet az idegrendszer is.) S ha a dédek dédelgették a kiseddet, akkor érthetővé válhat a "tente baba, tente" mondóka, amit dédelgetéskor, babusgatáskor hallhatunk.

A DÉ hangzó tehát szintén búbos hangzó, hiszen dudorodást jelöl, jelez, de benne van az ide, oda, ad, duda, dáda - érdekes kettőző jelenléte a baba, mama, papa, szavakhoz társít ja s ezek pedig jellegzetes példái a kisgyermek szóképző nyomatékainak, s minden bizonnyal ezért nemzetközi a mama szavunk -, odú (belső tér, bél - belül van, *Kiszely István* közlése szerint, ősi szkíta szó, amit egy kínai jegyzett föl a naplójában, a szűz szavunkkal együtt), de íme a belső "dudorodás" -t remekül kifejezi s beleillik nyelvünk rendszerébe.

Emléztetünk még a lehető T -D hasonlagra. Adudorra, domboratra utal maga a DOMB, sőt a TÖMB, TOMPA, TÖMPE, TÖMZSI, TUMOR stb. szavunk is, de mindezek nem is ide tartoznak igazában, csak félig, hanem a TÉ hangzóhoz. Dehát mit tesz a rokonság?! Itt sem ok nélkül emlegetjük e szavakat. Ezúttal is játszhatunk: dimbes-dombos. S ne feledjük, hogy szerepel a fölszólító mód jeleként: fogd, tedd, lásd, edd, idd. (Itt is közbe kell vetnünk, hogy ezeknél az alapvető tevékenységeknél, amelyek a létfenntartás alapvető elemei, mintha csak a magánhangzós csecsemőnyelv ősmaradványai érvényesülnének, nyelvünkben.) Hiszen az evés, eszik, edd, étel, sőt: éhes, éhség, ehül - ezért az EBÉD *szláv eredete is kétséges!* -, vagy iszik, ital, itat, italos, ihat, ivó és így tovább szavainkban az ŐSMAGÁNHANGZÓK lelhetők föl az E és az I alakjában és jelentésében. A DÉ ott van a fordulatot jelző "de" szavunkban és remek szóképző a -da -de, lásd korábban a BANDA és BENDŐ stb. szavakban. Így hát a DÓ, sőt a DÓ is képző, például a HORDÓ szavunkban.

Nagy tehát a nyelvünk óceánja, s ez nemcsak amolyan mende-monda vagy handa-banda, ami ugye hanta volna, másként áthintázás. Am azt is mondjuk meg a dagadt s dundi DÉ védelmében hogy például a kondul, zsondul szavaink dallamosságát elősegíti. No nem annyira, mint majd a később tárgyalt "GÉ", ami a hang szavunkban is benne van, de azért a DÉ is, mint a TÉ zöngés párja, olykor meg is zendül!

E- E- E - e-e-e - É- É- É- é-é-é

Azt állítjuk, hogy a magyar nyelvben mássalhangzók hordozzák a jelentéstartalom zömét, mintegy kilencven százalékát, a többit csak árnyalják a magánhangzók. Ez általában, a nyelv működése közben így is van. Vannak azonban ŐSHANGZÓK, amelyek egyúttal a csecsemők hangzói, amelyek önmagukban alkotnak szótövet. Azt is mondhatjuk, hogy a kitátott, kinyitott száj természetes hangzói. Ezek hajdan - a csecsemőknél ma is! - ösztönös jelzés hangadásai, amelyeket ingerek ösztökéltek és ösztökélnek ma is. Ilyenek az éhség, szomjúság, fájdalom hangzói, amelyek elsősorban magánhangzók. Ugyanis nincs idő a hangzók formálására, nyelvvel, fogakkal stb. reteszelni a hangadást. 'S talán ezeknek az őshangzóknak mai utódai az enni, inni magánhangzói? Hiszen általában minden módosul a nyelvtani állapotok következtében, de a szótó marad. Nézzük csak: inni, iszik, ivó, ital, iszákos stb. Vagy: étel, étek, elemózsia, eledel, evés stb. (Ahogy említettük, megkérdőjelezhető az "ebéd" szavunk eredete is!) Az e, é, i, szótövek, és bármilyen nyelvi helyzet következik is, megmaradnak: eszik, iszik, éhezik. Legyen bár a föltételes mód: enne, inna, éhezne vagy bármi, e magánhangzókat réges-régi, itt igazán mondható, hogy ősi időkből éppenúgy örökölte a magyar nyelv, mint ahogy ezt az örökséget minden egyes csecsemő megerősíti.

A hangzók neve az alcím. Azonnal játszhatunk, azzal a lehetőséggel élünk, hogy a többesszám jele a "k". S nem kell mást csinálni, mint egybeolvasni a látott hangzókat: éééééééééééééééé, a megfejtés: soké. Vagy így: ééé = ék. Így pedig ééé eee=ékek. Azután így: ééé eee é=ékeké. Találhatunk még több változatot is e két magánhangzóval.

Kiss Dénes:

A beszéd kezdetei

Az E és É, illetve az I, magas hangok és világosak, a magánhangzók közül a legvilágosabbak. Ott találjuk őket a virrad, pirkad, ég, fény, fehér stb. szavakban is, és noha ott vannak a vér szóban, ebben, ami - nos fénylő frissiben, az igaz, de nem mondható világosnak - viszont a világ, virág, villám, jég, kék, szem stb. szavakban tán némi okkal szerepelnek. Igaz, a "fekete" szavunkban csupa világosnak mondható magánhangzó található, miként a "fehér"-ben. Ám az igazi sötét, ami még az éjszakának vagy a feketének is jelzője lehet, a KOROM szavunkban már csupa mély és komor magánhangzó van. (Az átvitt értelemre használt KOMOR szavunk csaknem azonos az előbbivel és igazolni látszik az összefüggést. Mindebből csakis annyi következtetést kell levonni, hogy ilyenfajta kapcsolatok lehetőségeire is figyelniünk kell! S valószínű, hogy a korom szavunk, amely nem is elvont fogalom, hanem nagyon is valóság, régebbi alakulat a nyelvünkben, mint a sötét vagy a fekete. Külön kérdés a bakacsin szavunk.)

Az eledel nyilván összefügg az eleven, illetve az élet, lét, étel, elemózsia, egyáltalán az ÉL szavunkkal. (Erről egy izraeli tudós tanulmánya nyomán, nagyon érdekes, és figyelemre méltó gondolatokat írt *Götz László*, a félrefordított bibliai szövegekkel kapcsolatban. E sorok írója foglalkozott vele a *Népszava* című napilap irodalmi mellékletében, mintegy 12 éve.) Mivel úgy is mondhatjuk, hogy ehes vagyok, de úgy is, hogy éhes, ezek a hangzók cserélhetők s a jelentés nem változik. Ehesség és éhség ugyanazt jelenti. Hiszen azt is mondhatjuk, hogy ehetném, s eledel, de étel is az ennivaló. Akár azt is állíthatnánk, hogy a legfontosabb, létfenntartó dolgokat a legrövidebben fejezi ki nyelvünk. Mégis, ezek a hangzók ma is, inkább az ösztön hangzói, mint a tudaté. De azért lássuk az *él, éled, ell, öl, (anyaöl), el-al-él, lét, eleven, lény stb.* nagyon izgalmas összefüggéseket!

F-F-F-f-f - ef, fö

Hasonulhat: f-p fireg-forog, pireg-pörög, forgatag, fergeteg,(förgeteg. Jellegzetes hangutánzás a "piff-paff-putf"!

Könnyen hasonulhat, a jelentősebb hangutánzásban részt vevő hangzóink közé tartozik. Szavak: fa, fő, fej, fű, fuj, (pfuj!), faj, fáj, fel, föl, fönt, far, farag, fél, forr, forog, forrás stb. Ezúttal is találomra, ahogy eszünkbe jutott, úgy írtuk ide az "eF"-fel kezdődő szavakat. Ám magunk is ezúttal látjuk, hogy milyen sok az egytagú, azaz minden bizonnyal ezek zöme a legrégebbi szavaink közül való.

Ahogy jeleztük, hasonulhat, az F-P hasonulások feltűnőek: fireg-forog a fergeteg-förgeteg, forgatag, s perdül-fordul a táncos, s ireg-forog-pörög stb. (Másutt szólunk a fizika törvénye szerint alakuló jelentéstartalomról a forgó és forró víz közvetlen összefüggéséről. Ugyancsak külön emlékezünk meg a fázik kifejezésről, a fa, a tűzgyújtás és a hidegérzet logikus kapcsolatairól, amit pontosan, szépen őriz sok ezer éve a nyelvünk. Ezért mondjuk el újra és újra, a magyar ősi, természeti nyelv! Szavainak fogantatója a tapasztalat, valamint a valóság, a logika vezérli szerkezeti és működési rendszerét is.)

A fa és a fakó székér, valamint az eb ura fakó közti ősi és történelmi összefüggésekről is külön szólunk, s noha nincs módunk képet adni minden fontos szavunkról ezúttal sem, csupán sajátos jelzésként említjük az egyik olyan fo-

galmat, amire több szavunk van. (Ez az a kérdés, amivel az utóbbi években "mellékesen" , de annál nagyobb izgalommal foglalkozom, még László Gyula bátyám is biztatott, akivel szinte hetente beszélünk erről a lakásán is, de leginkább a Magyar Művészeti Akadémián, ahova - nagy megtiszteltetés volt! - vele egy időben vettem föl. Így azután rendszerint mellette ültem, s együtt jöttünk haza. Volt idő ezt a különleges témát megbeszélni. Ő is lelkesedett a gondolatért, maga is gyűjtött számomra szavakat, ha találkoztunk, csaknem mindig kis cetliket, nagyobb papirokat vett elő a zsebéből és az "Ezeket neked gyűjtöttem" megjegyzéssel adta át. Halála előtt néhány héttel levelet is írt, közölte írásban is a véleményét. Majd - máig sem tisztázott és érthető módon - már halála után három nappal kaptam meg sajátkezűleg megcímezett nagyobb borítékban a Trianon Kalendáriumba szánt kéziratát. (Az előbbi, pünkösdi levelét másutt közlöm.)

Visszatérve az eredeti témához, amelynek lényege: föltételezem, hogy a MAYAR NYELVEBEN KÉT NYELV TALÁLHATÓ, két magyar nyelv! Egy ősi, ami talán itt a Kárpát-medencében alakult, s egy népcsoport (nem tudom a nevét) a jégkorszak elől elvitte a déli folyóközökig, meleg tengerekig, majd évezredek múltán hozták vissza. Ugyanis már meglehetősen számú olyan szót találtam, amelyek egy fogalomra vonatkoznak. Csak egyetlen példát arra nézve, hogy milyen szavak keltették föl a figyelmemet.

Az ÉV és az ESZTENDŐ ugyanis nem szinonimák! A jelentésük teljesen ugyanaz! De ilyen a fő és a fej - noha ezek egymással alakulása elképzelhető nem ugyanaz a két szó, és ott van még a koponya is. Eb, kutya - lúd, liba - kacsa, réce - és így tovább. Itt az "eF" hangzónál láttam alkalmasnak megemlíteni a FARKAS szavunkat. (A kis libákat így hívják: burinee! Így a nevük is burica.)

FARKAS: a nevét kaphatta arról, hogy farka van. De ne feledjük, hogy tán farkas volt, azaz csoportban, farkában járt. Ezt megerősíti az ordas kifejezés, de az alighanem a (h)ordás szóból alakult, csak lekopott a szóeleji "h"! Nevezik még portyánféregnek is, ebben a megnevezésben is benne van "portya" szavunk, hiszen az ordas farkas portyázott! Van még két másik elnevezés is, a csikas, és amiről Horváth Lajos írt a *Kétnyelvűség, III. évf. 3. számába* éppen a karácsony szavunkkal kapcsolatban. Ő írja, hogy a *csan, cson, csun* jelentése (magyarban csány?), farkas. Nos, majd külön kitérünk erre a karácsony szavunkról írt tanulmány végén. Sajnáljuk, hogy csak utólag, az ő figyelmeztetése nyomán szereztünk tudomást tanulmányáról, mert fontos munka! De igencsak elégtételt jelent, hogy ezúttal is - egymástól függetlenül - magunk a magyar nyelv segítségével jutottunk, szinte szó szerinti eredményre. Kivéve azt a fontos tényezőt, amit csun-csuny-csány szavunk jelenthet. Ezúton is köszönjük Horváth Lajos alapos munkáját és figyelmeztetését. Mert ilyen esetekben nem egy-egy szavunkról van szó csupán, hanem lényeges alapelvről, amiről ő is szól. Ugyanis a szolgai "szláv eredet" folytonos emlegetéséről, amivel a kutatást és tudást "pótolják" azok, akiknek kötelességük volna kutatni nyelvünket, elemezni, boncolgatni bátran, hiszen azért kapják a fizetésüket a magyar nép adójából! Ehelyett szellemi janicsárként ellene fenekednek, s a legszivesebben mindenkinek a száját bekötnék, aki nem az ősi, igazában ténylegesen nem tudományos, hanem rég elavult "finnugor" tévesz-

mék nevében tevékenykedik. Még a kérdést sem képesek elviselni, pedig úgy tűnik, napjainkban éppen a finnek azok, akik elsősorban ellentmondanak nekik. (Magunk hiszünk abban, hogy rokon nyelv a finn és úgy véljük, a szavaknak nincs lába, azok maguktól nem járnak át egyik nyelvből a másikba, főként százával, tehát valamilyen közeli vagy rész-együttlésrőllehet szó. Persze más megoldás is elképzelhető, csak az oktalanság nem.) Hát ennyit a lehető másik - ősi - nyelvünkről. Most!

G-G-G--g-g-g - gé, gö

Gigás, gévés s tán gögös torokhang. A CÉ és a BÉ mellett, glu-glü ejtéssel, az első között próbálja a kisgyermek. (Hét hónapos Zoltán unokámtól hallottam nemrég!) Érdekesnek mondható szavakban fordul elő. Néhány példa: agg (aggodalom az aggok szokása, bár még nem agonizálnak), ág (aki ágaskodik: ágál), az *aga* törökül úr, földesúr, régen parancsnok, ég, gége, giga, gög, gólya, gaz, (giz-gaz), gazda, gazdag, géz, gúzs, gát, gép, gond, golyó, gömb és így tovább vagy háromszázig, hiszen körülbelül ennyi "Gé"-vel kezdődő szavunk van. Azonban a GÉ a gong vagy a kong, de alapvetően a HANG szóban tölt be fontos szerepet. A szóvégi zeNGéseket hallatja: zsong-bong stb.

Szavak végén már a "K" utódja, hiszen annak zöngés párja. Ott a "G" rendszerint a többszám lágyult jelét képviseli. Hiszen amikor *csörög* valami, akkor csörr-ök, csörgések hallatszanak vagy amikor *zörög*, akkor zörr-ök, zörejek hallatszanak és így tovább. Tehát sajátosnak mondható szótömörítésben is részt vesz a Gé. (Külön szólunk a -GAT, -GET képzőről.) Azt is megkockáztatjuk, hogy a gége, giga, gög szavaink között összefüggés van s tán ide magasítja a gigáját a gólya-gólya-gilice is, valamint a csúnya - beteg -, nyakon lévő golyva is. De tán itt említhetjük az UGAT szavunkat, ami talán-tán szintén hasonlóan képződött, alakult, mint az óhaj, hökken stb. szavaink. De inkább játékosan adjuk elő:

*Ú-kat ugat a kutya
Az eb éber éjszaka*

S folytathatnánk azzal, hogy Ú-kat ugat, ú-kat mond, Ú a vessző, Ú a pont. Ugye, hogy föltételezhető e nyelvtani segítséggel és tömörítéssel létrejött szavaink közé sorolni? Mert a *becézés, selypítés, pöszeség stb.* szintén ide sorolható. De most már *gyerünk* át a Gyé-hez! Figyeljünk csak: gyere - erergy! Eredj, eridj. Nekieredek. (Lásd: ÉR!)

GY-GY-GY-gy-gy-gy - gyé, gyö

Gyöngy, gyönyörű szavunk! Még akkor is, ha *gyöngyözik* a homlok a *gyöngeségtől*. .. Lássunk néhány Gyé-vel kezdődő szót: gyagya, gyógy~szer, gyógy~ít, gyógyós, gyanú, gyaláz, gyám, gyom, gyász, gyp, gyöp, gyapjú(h), gyere, gyerek, gyolcs és így tovább. De lássunk néhány olyan szót is, amelyben nem a legelső hangzó a Gyé. Agy, ágy, húgy (Ez az utóbbi a fénnel függ össze! László Gyula bátyám egyik cetlijén szerepel a hugyozik szó, ahogy ő is írja, ez a csillagfényt is jelenti. Nyilván azt a nagyon régi nomád! megfigyelést, hogy pisáláskor olyan fényhatást idéz a kis vízszugár, mint a csillagok *hunyorgása*.) S ki halt meg? Akit *agyonverték, agyonütöttek*. Pontosan

Kiss Dénes:

A beszéd kezdetei

mondja a magyar: agyonverték, az agyát ütötték - agyabugyálták! - és ma már nem nézzük, hogy ténylegesen az agyát ütötték-verték-e? Ha megverték, akár agyonverték, akár nem, akár csak sok verést kapott, s abba halt bele, ez a szavunk, hogy agyonverték, agyonütötték, a halálos verést jelenti.

Míg a rugalmas nyelvi rend szerint, az *elagyabugyálták*, nem jelenti azt, hogy az illető meg is halt. Csak azt, hogy alaposan elverték, megverték, sok ütést kapott. Ez is a logikához tartozik, csak hogy ezt a nyelvi megjelenítést VISSZACSATOLÓ LOGIKÁNAK nevezzük. CA nevezés, nevezi stb. természetesen a név szavunkból van! Az pedig nevezetesen összefügg - ahogy másutt is írtunk erről - a nép, név, nem, nemz, nemzet stb. szavakkal.) Egyáltalán nem végezetül, de most végül, itt is játékra kínálja magát a hangzó:

*A nagy agya gyagya
A kis agya gügye
Gyógyós agyabugya
Agyalás az ügye*

Ugye hogy érdemes ügyeskedni, kutakodni a nyelvben? Hamarost meghálálja! Erről jut eszembe: ÜGEK volt ÁLMOS apja, az ÜGY szavunk jelentése folyamat. Hát nem ezt érzékeljük, amikor ügyeinkkel ügyeskedünk vagy ügyetlenek lévén, ügyvédet fogadunk? Erdélyben ismert a Feketeügy nevű folyó! A jövőben is ügyelnünk kell arra, hogy ezek az ügyek is szemünk előtt legyenek, mert a magyar nyelvben benne van az egész magyar történelem, sokkal régebbi idők emlékeivel, mint amire e nyelvet beszélők közül, bárki is emlékezhetne!

H-H-H-h-h-h - há, hö

Nem igazi mássalhangzó. Önmagában s egy vagy két magánhangzóval viszonylag kevés szót alkot. Ösztönhangzó, hatáshangzó. Ösztönhangzó, mert öntudatlan, szinte sóhajként, a kilehelt levegő "képzi". Hatáshangzó, hiszen, ha hirtelen meglátunk valakit, vagy váratlan fölismerés következtében szakad ki belőlünk a hang: *Héé! Hahó! Hej! Hijjnyel... Hajaj, hííí, hő, hííha* és így tovább vagy éppen fordítva szerepel a hangzó, mármint nem a szó elején: *ah, aha, oh, óh, ühüm, ejh*, illetve érdekesek az egytagú szavak is: *ha, hó, hő* mint hév, meleg, azaz hőség, amellyel összefüggnek a *hív, hűség, hévvel, heves, hős* stb. szavaink, hiszen például a hősiesség előzménye sokszor az ifjúi hév, hevesség, amely valamilyen hűséggel is összefügg - de akad közöttük néhány többjelentésű szó, noha a logikai kapcsolat nyilvánvaló. Például a "hű" kifejezésből adódik a hűség, aki valakihez hű, az annak *híve*. Nos a hívség, még inkább a *hiúság*, összefügg a *hi, hiba, hibbant, hiány* s ezáltal a mindezekből következő *hiúság* szavunkkal. A *hé, híú, padlást* jelent vagyis a tető - héj - és a padozat közötti rést, hiányt, ürességet, ami a HAJ~LEK – HEJ~LAK lényege. Kitűnő példája ez a szavunk annak, amit például a KOL~DUS – DÚS~KÁL szavunk esetében is tárgyalunk, hogy lényegében nem igazi ragok és képzők társulnak szóvá, hanem önálló jelentésű szavak. Nos a hajlák és héjlak szavaink (a héjlakot természetesen most találtuk ki játékosan) azt bizonyítják, hogy ebben az esetben is két önálló jelentésű, önmagában is teljes értékű szó társul és alkot új szót. Így aztán adódik többféle kérdés is. Például, a HAJNAL

szavunk első része honnét való? A *hajnal* íve olyasmi, mint a *hajlékony hajszálé* vagy a *hajóé* vagy a *hajításé*, ami *hajlított ívet rajzol*, a *bolt-haj-tásé*, s a *haj-dan* szavunkban a *múlt* "ívelése" jön elénk? (*Hajló fahéj*)

Mindezeknek egy része kérdés, de majd válaszol - és felel, meg is felel rá - a nyelvünk. Mert a *hajt* s a *hajít* szavaink lényege közeli jelentés. Köze van például a "*Huj! Huj hajrá!*" kiáltáshoz, amely valószínűleg nemcsak csatákban hangzott föl, hanem vadászatokon is. Ámbár erről másutt is szólunk, itt kell beleágyazni önmaga szűkebb rendszerébe, hogy az összefüggéseket fölfogjuk. Miközben hajtották a lovat, karjukon ott ült a "ráró", amit ma egyszerűen vadászsólyomnak nevezünk. (Másutt idézzük Balassi Bálintot a rárószárnyú lovakkal kapcsolatban.) Vagyis, ha elhangzott a kiáltás, ez fölszólítás volt arra, hogy eresszék rá, hajítsák-hajtsák rá a rárókat a vadra. A *hajrá*, a *hajítsd rá* rövidített változata, ami megintcsak egészen természetes nyelvi állapot, hiszen a parancs általában rövid, és a haj-haj, hej-hej, huj-huj valószínűleg *rokonérzelmű* szavak.

Természetesen ezúttal sincs mód arra, hogy valamennyi olyan szavunkat felsoroljunk, amikben jelentős szerepe van a "h" hangzónak, de talán amennyit felsorolunk, az példázza, jelzi a vonatkozásokat és lehetőségeket. Valóban érzelmi, hangulati hangzó elsősorban, az aha, ehe, ühüm, hüm - hümmög stb. kifejezések bizonyítják ezt. Vagy mondjuk a hangzó lehelletes és lágy voltát. Tán nem egészen véletlenül található a halk, puha, pihe, hó, pehely, hús, hal stb. szavakban. De ha meggondolom, hogy a beszédhez le~vegő, le~hel~let kell, s a *hű-hó* sem más, mint veszekedés, kiabálás, hangos beszéd, irritó-pirító - *irritáló?* -, arcpirító pörlekedés, akkor a logika sok-sok szálon mutatkozik meg! A *hahaha* is a levegő erőteljes kilehelése a torok segítségével. S mondjuk, ahova el akartunk jutni: hallás, halló, sőt, a hello is innen való. Érdemes és szükséges itt említeni *Puskás Tivadart*, aki nemcsak a távbeszélő központot találta föl, alkotta meg, hanem útnak engedett egy érdekes magyar szót, ami bejárta a világot és mintha elváltozott formában tért volna vissza? Igen a *Halló!* Illetőleg a *Hello!* szóról beszélünk.

A távbeszélő központ úgy működött, hogy egy helyre futottak össze a drótok és hívás alapján, az ott dolgozó kisasszonyok kapcsolták össze a hívót és a hívottat. S miközben kapcsolták a hívottat, beleszóltak, hogy Hallani? Hallja? - Hallom! Mármint, hogy létrejött-e a kapcsolat, e szavakkal azt ellenőrizték. S ahogy annak idején a "Hajítsd rá"-ból "hajrá" lett, így lett a magyar szóból s ezúttal már évezredekkel később, a távbeszélő születése után, annak fejlődése következtében, a hallani, hallja szavunkból, a tömörebb HALLÓ! Azután a találmány "elvitte" magával ezt a szavunkat. S noha más nyelveken a hallás, hallani fogalmát más szó fejezi ki, a telefonos kisasszonyok érdeklődése, amely átalakult a hívó és a hívott fél érdeklődésévé, nemzetközi lett. Így mondja a német, az angol, a francia ma is, ha fölveszi a kagylót: Halo, Alo vagy Helo stb. Afféle bejelentkezésnek, üdvözlésnek, köszönetnek gondolták és ez meg is maradt, noha már hol vannak azok a távbeszélő központok? S hol vannak a hajdani telefonos kisasszonyok? (Meg kell jegyezni, hogy e sorok íróját a nyelvünk vezette e megállapításra, azóta olvastam ezt a következtetést a "halló" szavunk sorsával kapcsolatban, bár a "helo"-t nem említi.)

Volna még néhány olyan érdekesség, amiről szólni kellene, olyan finomság, ami csak erős odafigyelés nyomán világosodik meg. Mindezeket ezúttal sem tudjuk maradéktalanul megmutatni, de van valami alapvető, ami nyelvünk rendszerének lényegéhez tartozik, amit így tudnánk jellemezni: KETTŐS ÉRTELMEZÉS. (Olyasmi ez, mint a holográfia, nyelvi "délibáb", mégis valóság! Olyasmi, mint a BECÉZÉS, mondjuk, de nem gondolunk arra, hogy ez a szavunk egyúttal azt is mondja, hogy a CÉ hangzó belekerült a szóba. A valóságban éppen a SZÓT BE~CÉZ~TUK elsősorban és a sok CÉ-használat a gyakorlat!) Ezúttal a HELY, HELYES stb. szavunkról van szó. Ugyanis, amikor azt mondjuk valamire, hogy ez vagy az *helyes, azaz helyeslünk valamit*, akkor valójában arról beszélünk, hogy minden dolognak megvan a saját helye a világban. Sakkor működik rendesen - helyesen - a világ, *ha minden dolog a maga helyére kerül!* Így a valóságos HELY és a HELYES~lés között szoros, logikai kapcsolat van! Ez az alap~helyzet, alap~állapot: amikor is a dolog, valóban is, a HELYÉN ÁLL! Ez a helyes állapot, ezt így helyesen állapítjuk meg. Így már azt is érzékelhetjük, hogy az ÁLL és ÁLLAPOT, valamint a MEGÁLLAPÍTÁS stb. hogyan függnek össze. Így alakult ki például a „jó helyen van” kifejezés. (Egészen más állapot az alaposan vagy jól helybenhagyták szólás, hiszen az azt jelenti: annyira megverték, olyan áll~apotba került, hogy nem tudott arról a helyről elmenni, ha nem is állva, de "álló helyzetben", mozdulatlanul maradt ott.)

Nagyon szabadok és rugalmasak a nyelv kifejezései, ám a nagyszabású és a belső, apró logikai szálak egyaránt különleges, egyetemes rendre utalnak léptenyomon. Talán még a -HAT, -HET, valamint a HA-HE képzőket, szavakat szükséges külön is említeni. A HA szerepe a föltételes módhoz kapcsolódik: *ha én, ha nekem, hogyha velem, hátha ő stb.* Am érdekes és töprengeni való a SOHA szavunk! Azt gyanítjuk, hogy az első szótag a SE volt va~la~ha. De valamiért a toldalék erősebb volt és ahhoz illeszkedett a SE. Lássuk csak, azt mondhatjuk: sehova, sehá, sehol, sehun, sohun stb. Végül is a soha éppen azt jelenti, amit a sohase, sose, sohasem, sosem, érdekesen a kettős tagadás közé ékelődik a feltételes mód ha szócskája. Mint a sen~ki~se esetében, a ki. És így tovább, noHA a HA a szavakban belül is kifejtí HA~tását. A szó elején, *ha T~és*, azaz a TET, a TE~vés benne van, akkor hatásos a dolog valóságosan is. De ha T~vesztés, *té~vesztés* történik, akkor, mintha TETT veszne el?! Mindezeket bizony hajmeresztőnek mondhatnák valakik, akik nem olvasták el az eddigieket vagy végső soron e könyvet. (Már korábban az I~í hangzónál kellett volna elmondani, amit most itt mondunk el. Egyrészt a Doppler-féle elvet, hogy a hangot adó tárgy, ha hozzánk közeledik, magas hangot ad, a tőlünk távolodó mélyet. S lám, mintha ezt a levegőmozgás törvényt ismerné a nyelvünk. Mert minden ami ITT van, IDE JÖN, ERRE, EMERRE, EHHEZ, EZÉRT, EMIDE, EMEZ, EHELYT stb., tehát vagy itt van, vagy ide közeleg, az magas hangú, ami pedig távolodik, ODÉBB, ODÁBB, ODA, TUL, ARRA, AMARRA, AMAZ, AMÓTT, OTT stb., az mind mély hangú szó a magyar nyelvben

Még valamit, mielőtt az „I” hangzóra kerülne a sor - az Isten szavunk is oda tartozik -, az olvasó gondolja csak el, ha a gerelyhajító - dobó - csak addig látna el, ameddig a gerelyt el tudja dobni, vajon el tudná addig dobni? Va-

Kiss Dénes:

A beszéd kezdetei

jon tudná-e tovább is dobni? Vajon csábítaná-e a távolság? Az a mérhetetlen messzeség, ami még azon túl van s lehetséges, ameddig ő el képes hajítani a gerelyt? Végül is az emberiség legnagyobb közös alkotásáról, a nyelvről van szó! Mert egy-egy nyelvet - amit valami, időben és térben is eloszló, száz- meg százmillió emberi agy *különleges számítógépe* létrehozott és fejlesztett minden más nyelvű segítette, hatott rá, noha az **ŐSENYELVRE** vagy ősnyelvekre a **VALÓSÁG** hatott a leginkább! (Ezt a leg~in~kább, "inka" szót is vizsgáljuk majd). Aligha hagyhatjuk említés nélkül a *hal, halál, haló~halo~vány, el~hal* (a hang is!), de a *halaszt, halasztódik - halad? - holt stb.* logikus összefüggéseit, amelyek más nyelvekben, például a **HALASZTÁS** és az **ELHAL**, nem függnék így össze, egészen más alapból indul a jelentés. Ez újra azt bizonyítja, hogy nyelvünk a **LEGVALÓBB VALÓSÁG** nyelve! Gondoljuk meg, a halott ember haló~halovány! A hulla szavunk tán az *elhullik, elhullás* alapján alakult? (A nagyon beteg emberre is mondják, hogy *elesett ember.*) Sőt, akkor esettségünk, esendőségünk is ezzel a fogalommal és jelentéssel függ össze. S ha már használtuk a szót: **FÜGG**, azt állíthatjuk, hogy ez a függés elsősorban a *lóg (lafog - le~függ?)* szavunkra vonatkozik, oda húz-vonz bennünket ez a huza-vona! (Húz-von, vonat, vontat stb.) De haladjunk.

I-I-I-í-í

Ez az a hangzó, amire azt mondtuk: **SÍP HANG**. Benne is van a síp, sikít, sikoly, sikolt - Zalában a lapos, sík tányért síkér tányérnak neveztük -, de az "i" megtalálható még sok más szavunkban is, majd azt is érzékeljük, hogy valóban nem véletlenül! Íme: sík, sima, sí, síel, siet, siklik, íj, ijed (Az ilyen közelre mutat, az olyan távolabbra.), íz, iz, izült, izom, idő - üdő, izen - üzen, izé - no ezzel a szóval sokat izélődünk, bár izgalommal, de azért ízlésesen isten, Isten, és így tovább. Ám nem mehetünk tovább, amíg az **ISTEN** szavunkról nem mondunk egyet és mást. Egy az Isten. Maga a szó talán az **ŐSTAN** szóval, inkább jelentéssel függ össze. Szanszkrit nyelvben - *Kőrösi Csoma Sándor szótára* nyomán - az Isten = *ishte*, uralkodni, isten - rules (to be a God) - illetve *ishtam* (the desired) God = Isten. (Közli a perzsa szót is, *jazdán - God - Isten.*) A **TESZ H-Ó**, 242. oldal szerint bizonytalan eredetű ez a szavunk. Jelzik, hogy a *nőstény* szavunkban is megvan ez a képzőegyüttes. Még szép! Kőrösi Csoma Sándor külön fölhívja a figyelmünket arra, hogy igazán a magyarok számára érdekes és érdemes tanulmányozni a szanszkrit nyelvet, mert például szanszkrit nyelven a Kárpát-medence földrajzi nevei értelmezhetők! Nem tudok róla, hogy például a Magyar Tudományos Akadémia ebből kiindulva bizottságot, tudóscsoportot alakított volna vagy megbízott volna alkalmas embereket a téma kutatására?! Vajon miért nem? Hol van "eltetve" a világ legnagyobb nyelvészének életműve? Kik foglalkoznak vele? Mi csak az érdekesség kedvéért írtunk új összehasonlítást mintegy tizenöt év után, az *Árpád* névről. Most már belevonva a vizsgálódásba a szanszkrit nyelvet is. E könyvben megtalálja az olvasó. És ha már találkoztunk az **ISTEN**-nel, ezzel a fogalommal, amely többet jelent: teremtőt, urat, mindenhatót, atyát, nagyot, végtelent stb., akkor **EM~lékezetünkbe** idéződik (időzítve, **EM~lítjük**, **EM~legetjük** az **EM~ber** teremtőjét) a Bibliából az a gondolat,

mely szerint az ISTEN MEG ZAVARTA AZ EMBERE NYELVÉT. Mi már föl fogtuk, így van ez~t is sajátosan kell értelmezni, nem szó szerint, hanem SZAVAK SZERINT! S ez nem csupán játék a szavakkal, hanem kéretik erről nagyon komolyan eltűnődni, elgondolkodni.

Mit is jelez ez a mondat? Nem azt, hogy az Atyaúrsten az égből lenyúlt és az ujjával belekavart az emberek agyába, hanem azt jelenti, hogy az ISTEN értelmezése zavarta meg annak idején a nyelveket! Tehát az ISTEN FOGALOM ÉRTELMEZÉSE! *Alapvető ellentéteket fogalmaznak meg a vallások.* Mindezt jól érzékeljük napjainkban is, sajnos. A vallások, hitek, hiedelmek e zavar következményei és bizony az *ősi szavak jelentészavarai is összefüggnek ezzel is.* Csakhogy, mintha a magyar nyelvet nem zavarta volna meg az Isten, sem így, sem úgy?! (Nézzenek ennek utána más nyelvekben is azok, akiknek anyanyelve, és az ősi valóság kényszerű késztetését képesek érzékelni nyelvükben!) Meglehetősen tudott, hogy a magyarság a kereszténység föl vételével nem hagyta el egészen ősi pogány, egyisten hitét, sem hitvallását, hiedelmeit. Nagyon érdekes Kőrösi Csoma Sándor fejtegetése a *pogány és paraszt szavunkról!* Valamint arról, hogy az első Buddha valójában Zoroaszter volt. Mert több megvilágosult létezett.

Mindezeknek nem vagyunk kutatói, de fölismerve a nagy székely utazó és tudós páratlan erőfeszítéseit és tudását, nem hagyhattuk szó nélkül e szent - Boddhisatva - nekünk szóló nyomatékos üzenetét. Ezt írja 1825. május 5-én: ". . . Bátor vagyok azt állítani, hogy én jártas vagyok több régi és újabb európai és ázsiai nyelvekben, és *hog anyanyelvem, a magyar, közel rokon, nem szavakban ugyan, (ezt külön kellene vizsgálni és új módszerrel, KD.) de alkotásban, a török, indiai, chinai, mogul, és a tibeti nyelvekkel.* "

Ezekre a vonatkozásokra minden bizonnyal hosszabban, rövidebben vissza kell térnünk. Itt végezetül arra hívjuk föl a figyelmet, hogy a GÖMB a legTÖKÉletesebb forma az űrben (TÖK, TEKE), de egyúttal csapda is. Főként gondolkodási, nyelvi csapda. Gondoljuk csak meg, hogy azt mondjuk "fönt az égben" s bárhol mutatunk fölfele, annak meghosszabbítása a föld ellenkező oldalán, mint irány, "lefele" lesz. Tehát az Isten fönn az égben, értelmetlen mondás. Mert a valóságban nincs fönn és lenn egyetemesen, csak helyileg, ott és akkor, nagyon is korlátozott a jelentés. E földi létből, akár gondolattal is kitörni, csaknem lehetetlen. Illetve csakis nagy elszántsággal lehet, félretéve e sajátos helyzetből adódó korlátozó és eltérítő dolgokat *Íme tehát a bizonyítás, szándékosan a legegyszerűbb, hogy az Isten hogyan zavarta és zavarja az emberek nyelvét!* Ugyanis emberi ésszel alkotjuk meg az Istent, a mennyországot "ott fönt" és máris ködbe kaszál a mozdulat, a képzelet! Vagyis a magyar nyelv a valós, emberalkotta Isten nyelve, mert a valóságról szól, elrugaskodik az eszmétől! Minden eszméjét - a jelentéstartalmak eszmék! - a valóságból alkotja meg. *Az égbolt ősi égés boltja, a nap Útja s addig tart a nappal, amíg együtt vagyunk a nap-val!* Ezért is lehet azonos az ÉG (tűz) és az ÉG, MENNY szava. *A mennyek országa valahol fönt van.* Ezt így mondják, gondolják a föld minden pontján és nem gondolnak erre a VALÓS ELLENTMONDÁSRA! Íme az örökös zavar az emberek nyelvében, fogalmaiban, amit leginkább az "Isten" ok~oz. Sajnos mindez nem okoskodás, ez létező

valóság. Mert ebben az alapvető dologban - az ember általi istenteremtésben nem

Kiss Dénes:

A beszéd kezdetei

értünk egyet, valóban minden többi dolog a félreértés pengéjén táncol!

Utólag, csak a napokban (1998. július 9. van) jutott eszembe, hogy a *halaszt*, *elhalaszt*, *halasztódik* stb. szavainkban a *halál*, *meghalaszt* stb. jelentése is benne van, mégpedig teljesen értelemszerűen. Ami nem történik meg, ami nem lesz, az olyan, mintha megszűnne. Azt *meghalasztják*, csak az *elhalaszt* egyúttal azt is jelenti, hogy ez az *elhalás* nem végleges, csak arra az adott - megbeszél - időpontra vonatkozik, amiről szó volt. Ha a nyelv ősi, még az egyszerű rendszerére gondolunk, akkor ez a logika mindenképpen érvényes és ide, ehhez a jelentéshez sorolódhat ez a szavunk is. Minden valószínűség szerint, a haladni, mint mozgás (érdekes a lo~had - s halad ellentét), azonos tő lehetett, csak meg kell találni a közös logikai csírát, magot. Az elhalasztás és a meghalasztás kapcsolata jelenleg úgy viselkedik, hogy csak részben nem haladja meg a magyarázat lehetőségét. Mert annyi bizonyos, hogy ami többé nem lesz, nincs, az azonosat jelent azzal, hogy elhal, akár a hang.

J-J-J-j-j - jé, jö

Nem igazi mássalhangzó, a JÉ és a JAJ hangzója, eL-lé alakulhat.

Rögtön lássunk példát erre: Zalában valaminek az alja, alla lehet, sőt - nem is tudom hogyan írjam - ajja, de lehet allya is? Aligha, inkább ajja. Vagy például: teljen helyett, tejjen. Azaz, legyen tele. Szívjon, szíjjon belőle nagyot és így tovább. Az illen-ollan tájnyelvi változata az ilyen-olyan-nak. (Még itt is érvényesül a korábban említett Doppler-féle elv!)

Érdemes belekóstolni a "jés" szavakba: aj, ej, jaj, ajaj, jé, jó, jő, ejha, ajz, új, ujj, íj, ijed, jég, jog, juj, juh, jár, jegy, jel, jövő, juss és így tovább, majd meglátjuk hova jutunk. Miként is függhet össze az, hogy hova jutunk vagy mi jut nekünk, mi lesz a jussunk? Mi a jussunk? Ami valamiért *jár* nekünk. Az a járadék - jövedelem, jövedék - jár nekünk és el is jut, el is ér hozzánk.

Lássuk azt az érdekes példát, amikor egészen sajátosan, teljesen a logika és valóság erejével alakul át az „l” hangzó "j" hangzóvá, de fordítva is igaz, ha már a JÉ-nél tartunk. Maga a hangzó puszta kiejtése: JÉ! már jelentést sugall, valamilyen meglepődést, meglepetést. Nem szólva a jajongó, jajgató, jajduló ember hangadásáról. Mivel úgyis az a végső célunk, hogy majd eljussunk addig, amikor is nagy valószínűséggel megmondhatjuk, hogy mi lehet az oka annak, hogy ezt vagy azt a fogalmat - jelentést - miért éppen azok a hangok, hangzók fejezik ki, amelyek közvetítik. Azt már elmondhatjuk, hogy jajdulás a legtöbbször hirtelen, előzmény - azaz híradás - nélküli hatásra történik. Nincs idő a hangzókat formálni, de a fájdalom miatt szükséges hangot adni. S mivel a "j" - jé - nem igazi mássalhangzó, éppen csak a szánkat kell kinyitni és a jaj, juj stb. azonnal könnyedén "kijön" belőlünk. Épp csak picivel nehezebben, mint akármelyik magánhangzó. Viszont ici-pici, pirinyó formálás mégis történik jajduláskor, így ennyivel több a teljesen öntudatlan hangadásná!. De lássuk azt az esetet, ami nyelvünk működésének jellemzőjéhez tartozik. (A jel már jelzés!)

Vízszintes logikának is nevezhetjük azt a tényt, hogy a magyar nyelvben a *jobb kéz a jó kéz!* Azaz nincs szükség külön szóra, ha a jobb(ik) oldalunkat kívánjuk megnevezni. Mivel ezer emberből kb. hetven-nyolcvan a balkezes,

Kiss Dénes:

A beszéd kezdetei

ősi tapasztalat szerint a jobb kezünk a jó kezünk, a szerszámot és fegyvert forgató kezünk. Így hát a jobb oldal a jó oldal, az élet szempontjából is fontosabb oldal. Gondoljunk arra, hogy más nyelvekben külön szó van a jó oldalra és a jobb oldalra. S ha a jobb oldal a jó oldal, akkor a baloldal a kevésbé jó, azaz a rossz oldal. Így a BAL és BAJ egymásból tapasztalatból, tehát logikusan következő szavak! (Balsors, balog, ballada stb. másutt is szólunk róla.) A JÓ fogalma eleve, sőt, természetesen *s eredendően elvont fogalom*, illik hozzá az ösztön-jé hangzó és az általában kellemes meglepetést jelző "ó" hangzó. Lám, megint közelítettünk egy szavunknál azokhoz az okokhoz, amelyek mintha mutatnák, hogy ezt a fogalmat miért éppen azok a hangzók fejezik ki, amelyek kifejezik. (Persze más megoldás is elképzelhető, de az elv alighanem használható?!) Arról szólunk másutt, hogy nem azért megyünk jósnőhöz, hogy ő nekünk rosszat *jósoljon*, hanem azért, hogy jót mondjon. A sors jóját, javát jósolja nekünk a javasasszony. (Nos, milyen messze van a java, javasasszony a javaslat szavunktól, pedig igencsak közeli rokonok! A javadalom és a jövedelem sem rossz általában. A nyelv sokféle nagyon finom szállal kapcsolja össze a szavak jelentéseit. Ilyesmi lehet a számítógép rendje és működési elve is?!) S azt is újra nézzük, hogy a BAL~JÓS jelek, bizony nem jó jelek. Egyértelműen át~üt, át~süt a BAL szavunkon - ki tudja hány ezer év után is - a BAJ szó jelentése!

K-K-K-k-k-k - ká, kö

A SOK szavunkból elvontan a *többszám* jele, az ún. *ikes igék* végén a folyamatos történést, mint sokszorozást jelzi, itt is a gyakorlati SOK-SÁG működik. A nagyság, hosszúság is sokasodása a nevezett dolgoknak vagy tevékenységeknek, lényegében akkor is többesedés valósul meg!

A legkeményebb hangzónk, szavaink elején talán a legtöbbször fordul elő. (Szintén gyakori szókezdő mássalhangzó a TÉ, a másik kemény mássalhangzó.) A TÉ-vel és KÁ-val kezdődő szavaink a szótárak anyagának mintegy negyven százalékát teszik ki. Az összes többi hangzó "osztozik" a maradék hatvan százalékon.

Nem tartható véletlennek az a tény sem, hogy megtaláljuk az amúgy is keményet jelentő *kő, kavics, kövecs, kattog, kovács, kalapács, kemény, koppan, kopácsol* stb. szavainkban. (Itt jegyezzük meg, hogy e szavaink egy részét nem magyar - főként szláv - eredetűnek tartják a nyelvészek. Mi ezt nem vesszük figyelembe. Mi azt vizsgáljuk, hogy az egyes szavak beleillenek-e a magyar nyelv törvényébe, logikai rendszerébe, azt ugyanis ősbibb, tehát sokkal döntőbb bizonyítéknak tartjuk minden másnál! De egyébként sem kívánunk szavakat egymásra uszítani származás szerint. Viszont az elmúlt negyven esztendő tapasztalatai azt erősítik, hogy a magyar nyelv egészen sajátos logikával rendelkezik, s elkülönül a lényegét tekintve a világ legtöbb nyelvétől. Érdekes erről ismerni *Sir John Bowring* vagy Kosztolányi Dezső által a nyelvek pápájának mondott, olasz *Mezzofanti* bíboros, még a múlt század harmincas éveinek elején írt és mondott véleményét. Mindketten tudtak magyarul, sőt, külföldiként, átlagon felül ismerték a magyar nyelvet, a magyar költészetet. S véleményüket nyelvünkről, egymástól függetlenül fogalmazták meg. E könyvben is idéztük őket.) Folytassuk a KÁ hangzóról az eszmefuttatást.

Kiss Dénes:

A beszéd kezdetei

Már említettük másutt, de itt is illő elmondani, hogy a KÁ zöngés (zengős) párja a GÉ. Tán olyasmi ez, mint a harang kondulása, még sokáig hangzik, noha az utolsó ütés már rég megtörtént. Figyeljük meg, hogy például a *kopog*, *ropog*, *hörög*, *köhög* stb. szavaink mögöttesében valójában mi is rejlik? A kopog tömörített változata annak, amit a *kopogások* jelent. A kopog igazában a *kopp~ok-ból tömörítődik! Ahogy ropp~ok-ból a ropog, s a többi említett és nem említett szavaink sokasága!* Aki hörög, az HÁ-kat és ER-reket hallat, aki köhög, az nagyjából és általánosan KÁ-HÁ-GÉ mássalhangzókat, illetve azok "ös" ejtési változatát. Magam azért írtam oda a mássalhangzók után a gyö, kö stb. ö-vel való ejtést is, mert valamennyi mássalhangzónkat kiejthetjük "ö" hangzóval is. Egyenként az ejtésükhöz három magánhangzót használunk: az á-t, e-t és é-to Például: KÁ, EM, TÉ és így tovább. Ám az "ö" hangzóval valamennyi ejthető. Ez az a hangzó, ami az "a" közelében a legtöbbször "kiesik" a szánkból önkéntelenül is, ez az a hangzó, amit akkor hallatunk, amikor keressük a megfelelő szót vagy éppen *nem találjuk!* Olyankor ööö-zik az ember. Tehát a bizonytalan helyzetet is jellemzi. (Ööö, ha... ööö, ha... Ötöl-hatol, kertel, HA~zudik) Rögtön mutassunk példát arra nézve, hogyha csupa ö-vel mondjuk ki a mássalhangzókat, a magyar megérti:

KÖRÖMÖ SZÖPÖNÖ JÖJJÖNÖ VÖLÖMÖ.

Persze így van az akkor is, ha így mondom:

KIRIMI SZIPINI JIJJINI VILIMI

s még inkább megértjük egymást, ha azonos magánhangzót használunk, de ugyannyi hangzót, mint a rendes beszédben:

KEREM SZEPEN JEJEN VELEM, és így tovább

Említettük a *fázik* szavunkat, másutt elemezzük. Nos aki például meg akarja állítani a lovakat, az azt mondogatja: hőő! hőő! hőő! Azaz hő-zik, hőket mond. Így megint a nyelvünk maga szerkeszti meg a szavakat, hiszen a *hő-zés*kor mit csinálnak a lovak? Fékeznek, azaz, használjuk most már a meglévő szókat, hátrahökölnek, visszahökkennek, egyszóval *hökölnek*, noha az *őket megállítani akaró ember hő-köl, hőő-zik*. Viszont megszületett a *hököl*, *hökken*, *meghökken* stb. szavunk, amit sokféleképpen lehet ragozni, képezni. Ahogy az ö-zés: ööööö, ha én, ööö, ha... Ebből megalkotta nyelvünk az ÖTÖL-HATOL kifejezést, azaz egy kissé mellébeszél, zavartan szól stb. jelentéssel. Amíg az egyik esetben a TÉ volt a szóalkotó, a másikban a KÁ. De mindkét alkalommal így is kifejezhetők volna a dolgok: hogy H666-zik, illetve ÖÖÖ-zik. (Talán meg kellene vizsgálni, hogy az ÁZIK szavunknak van-e hasonló eredetű oka? Egyelőre magunk nem találtuk meg. De ez nem jelenti, hogy nincs vagy esetleg nem képzelhető el más megoldás. De még ez is a nyelvünk logikájához tartozik.) Ezt a példát szándékosan említettük, mert azt kívántuk megmutatni, hogy van még éppen elég kutakodni való. De látható, hogy nemcsak az ööö-kezt építi a szólásba nyelvünk, hanem a HA-kat is! Így jött létre a többször említett "Ötöl-hatol" kifejezés.

Még mindig a KÁ hangzóval foglalkozunk. Meg lehetne kérdezni, hogy miért éppen ennél a hangzónál mondjuk el mindezt. Természetesen elmond-

Kiss Dénes:

A beszéd kezdetei

hatnánk másutt is, hiszen e dolgok az egész magyar nyelvre érvényesek, sőt, egyetemes érvényességük is van. De az is lehetséges válasz, hogy azért itt tárgyalunk e dolgokról, mert a KÁ hangzónak többféle tisztsége is lehet a nyelvünkben. Az, hogy a többesszám jele, több, másfajta nyelvműködési, szerkezeti stb. árnyalatban is megjelenik. Ilyenek a már említett "ikes ígék", valamint a jelenléte a homok, makk, mák, veríték stb. szavakban, amikor is nem kell ismétetni a többesszám jelét, mert már - s aligha véletlenül! - benne van azokban a szavakban, amelyek tartalmi lényege, hogy sok aprót jelentenek. De gondoljuk meg, noha hőköl s hőkken lesz a hőzésből, a KÁ titkon jelen van és többesszámosító jelentése meg is határozza a szót. Ugyanis, aki H6KÖL, az nem "hök"-et mond, hanem csak "hó"-ket! így szól: hő, hő, hő! De amikor kimondjuk, máris ott terem és megnyilvánul a K hangzó, mint a többesszám jele. Öntudatlanul is tudomásul vesszük és azt mondjuk, az az ember "hőzik" vagy "hőket" mond. Akár játékot is alkothatunk, mert mit jelent a következő? ÓÓÓÓÓÓ = ŐK, sőt Nagy ők. De így már: ÉÉÉÉÉ = Nagykék. így pedig: éééé ÉÉÉÉÉ = Kisék, Nagykék. És így tovább. A látható SZÁMÁLLÁS kimondhatósága ilyen tömören csakis ragokkal és jelekkel lehetséges.

Íme egyszavas kérdő mondat: eee ééé e? Megfejtés: ekék-e?

Látható, hogy éppen a gazdagon használható ragok és sokfajta tisztséget létrehozó jelek miatt alkalmas nyelvünk sokfajta játékra. Mert a kép sugallja például a ragot, az -on, -en, -ön vagy éppen a reá, rája ragját a -ra -re-to Az előbb is említett sajátos *többsülés* remek példája a *csöpög* szavunk.

Egyrészt, ha csöp-ög, akkor csöpp-ök esnek. (Az eső esik, a zuhé-zápor valósággal lezuhan, lezúdul.) De a Balázs Nándor fizikus által emlegetett csöpög és csöpörög is, nemcsak hangulatában különbözik, hanem például abban is, hogy a csöpög szavunkkal határozottan állítjuk a csöppök-cseppek - apró vízcseppek - hullását, amíg a csöpörög esetében ez a tény nem annyira bizonyosan folyamatos. Nyö~szö~rög, kihagyásokkal nyög. Ám aki vagy ami nyiszorog, az folyamatosan teszi. Ezért elgondolkodhatunk azon, hogy a többsülés, mint folyamat, egyúttal nem a középben "elrejtőző" -ször -szor miatt is bekövetkezik. Hiszen az eredeti szó a NYÖG, ami azt jelenti önmagában is, hogy többször és folyamatosan történik a "NYÖ"-féle hangadás. Tehát "nyö"-k hallatszanak. A hosszabbított szóból érzékeljük a folyamatot. így az eredeti is benne van a NYÖ~ször~ö~G szavunkban. De a többlet is érzéklődik. Persze a nyöszörög azt jelenti, hogy nyöszörgések hallatszanak. Tehát a nyelvünk sokféle módon képes finomítani, pontosítani, árnyalni a jelentéseket. Visszatérve a CSÖPP szavunkhoz, ha csöpp-en, akkor inkább egy vagy egy-egy csöpp esik le. Ha csöpörög, akkor időnkint esik, eseket, de ha csöpög, akkor ha lassan is, de folyamatosan teszi az az apró, csöpp-csipet esőcsepp, vízcsepp stb. Mindez annyira át- meg átszövi a nyelvünket, hogy szükséges erről tünődve-töprengve beszélni.

Mielőtt szavakat mutatnánk e kemény hangzóval, hadd említsük meg, hogy nemcsak a szavak végén - mák, homok stb. - van jelen úgy a KÁ, hogy az agyunk TUDJA, eleve sok, apró dolgot jelentenek e szavak és nem mondunk homokokat, sem mákokat, akármilyen nagy mennyiségről van is szó.

Kissé hasonló a KÁ jelenléte az IKER, IKRA szavakban. Csakhogy ezúttal a szó közepén helyezkedik el a K, mégis az a lényege, hogy egynél többet je-

lent. De az igazsághoz hozzátartozik, hogy törökül az *iki* = kettő, finnül a *kaksi* = kettő, tehát a KÁ-val jelentkezik az EGY-en túliság, a többség kezdete! (Miként *Az ŐSEGY titka... stb.* című könyvünkben erről részletesen írtunk.) Az iker gyerek általában kettőt jelent, mert ha több született azonos időben, akkor megnevezzük, hogy hármas vagy négyes ikrek születtek. De az ikra sem egy szem ikrát jelent! Azt külön jeleznénk, hogy egy szem ikra, néhány szem ikra stb. Ám maga a szó, például ikrás, azt jelenti, hogy viszonylag sok az ikrás jelenség, meghatározza azt az anyagot, amiről szó van. A halikra ún. gyűjtő fogalom, tehát általában említve sokat, vagy legalábbis a ránézésre lehetséges megszámlálhatónál többet jelent. Talán éppen itt emeljük ki azt a fontos gondolatot, amivel érdemes volna szakembereknek - például agykutatóknak, számítógép fejlesztőknek - összehangoltan és alaposan foglalkozni. *Az emberi agy működését leginkább a nyelv működése mutatja meg, hiszen annak közvetlen terméke!* (Nem szeretem az idegen szavakat használni, de ezúttal kivételt teszek, hogy az olvasó értse pontosan a főnti kiemelést: A magyar nyelv, tapasztalatom és hitem szerint a legjobban *modellezi az agy működését!*) Ez most még talán jórészt hit kérdése, de nem ok nélkül. A nyelv élő szervezetként nyilvánul meg, gondolattársításaink az agy belső kapcsolatai nyomán alakultak ki s mindez hat a nyelvünkre is. Ahogy alaposan meghatározza a jelentések kialakulását a hallás, illetve a hangutánzás. Mindenki úgy beszél, ahogy hall. Ezért a tőlünk keletre élő rokon *nyelvű* kis népek "hallásában" is lehet némi eltérés. A hallás is fejlődik, sőt, fejleszhető. A finnek, ha beszélnek tőlünk két-három méter távolságban, azt hihetnénk, hogy magyarul beszélnek, mert a beszédhangsúlyuk nagyon közeli a magyaréhoz. De van valami, ami egy kissé mégis másnak hallatja a finnek beszédét, az „S” hangzó erősebb és gyakoribb használata. De lássunk végre példaként KÁ-val kezdődő szavakat, illetve olyan szavakat, amelyek meghatározója a KÁ.

Szavak: *kaka* (jellemzően gyermek kettőzése és bizonyos fokig hangutánzó, a kettőzés az első tudatos szóalkotás, a nyomaték erősíti a jelentéstartalmat, ez már mennyiségi dolog, mondhatjuk például, hogy az erő fölismerése: baba, mama, papa) *káka, ki, kik, ék, eke, kuka*, (ka~kukk, hangutánzó), *ok, aki, ök, ük, kő* - láthatjuk majd, hogy miként kerülhet a kő a követ s tán a kövér stb. szavakba! -, *köz, kusza, ka1~kér, kór, kéz, kezd, küzd stb.* Igyekeztünk a rövidebb szavak közül néhányat bemutatni, köz~tük olyanokat, amelyekre más vonatkozásban, de azonos logika szellemében visszatérünk. (A küj tájszó, jelentése: kő, miként a fűvet "fűj"-nek is mondják.) De lássunk egy kis összehasonlítást. Angol nyelvben a kő = *stone*, illetve *rock*, tán az utóbbi inkább a szikla, németül az azonos származás tényét azonnal érzékeljük: *der Stein*, ismétljük finnül: *kő=kivi, szikla=kallio, kőkemény=kivikova* stb. S lássuk a további nyelvi fejleményeket. Németül a kalapács = *der Hammr*; kovács = *der Schmied*, nos egyáltalán nincs bennük a keménység! Angolul a kovácmester (master) *master* vagy (*black-*) *smith*, kalapács = *hammer*, ugyanaz, mint kalapáccsal kalapálni. Nincs meg tehát a belső, keményhangzós, ősi hangutánzás valóságára emlékeztető logikai következetesség, ami a magyar nyelvet jellemzi. A KA-KE-KO-KŐ szókezdések logikusak a kemény hangutánzás szempontjából, vagyis a valóság szempontjából! Kalapács, kalapál, kovács - kovakő! -, kovácsol, koppan,

Kiss Dénes:

A beszéd kezdetei

mert kemény, mint a kő. Érdekes, hogy a finn nyelvben - és ezt soha, senki ilyen szempontból nem vizsgálta! - a hangutánzás e vonatkozásban közelebb van a magyar nyelvhez. Hiszen: kő = *kivi*, kovács = *takoja* (tákol!), kovácsol = *takoa*, *vasaroida*, kemény = *kova*. Vagyis lehetnek - vannak! - a nyelvi rokonságnak olyan vonatkozásai, jellemzői, amelyek eredendők, ősiek és egyetemes érvényűek! Maga, amit nyelvtannak nevezünk, újkeletű okoskodás az ősi, törvényerejű hatásokhoz képest. (Így azután gyanakodhatunk, hogy a látszólag elvont kár, káromkodás - háromkodás?! - káromlás persze összefügg, de tán a kemény KÁ itt se véletlenül van jelen például a KÁR szavunk alakításában. De tán a KÖR~ében se, hiszen az is sajátos kárt, károsodást jelent?!)

De lépünk tovább, mert amúgyis vissza kell térnünk sokszor a KÁ-hoz is. Itt csak annyi kiegészítésre van szükség, amit már másutt is elmondtunk, ám jelen sorainknál is előjöhethet. A kedves szavunk is a „ke” szócskával ke~z~dődik és mégse ke~mény? Az a *kee* eredetileg így megnyúlott, a több magánhangzó lágyította, lágyítja, valamint *kend* alakban használták leginkább, éppen a bensőségességet is jelző volta miatt. Különbösen is, a nyelvben sokféle ok, indok, logika színes fonadéka, szövevényei érvényesülnek

L-L-L-I-I-I- el, lö, - LY-LY-LY-Iy-Iy-Iy - ely, lyö, (jő)

Igazi lágy mássalhangzó. Az énekes, ha készül a fellépésre, lalázik s benne van - milyen véletlen! - a LÁGY szavunkban is.

A kemény ER zöngés rokona, magunk lalázva próbálunk olykor dallamot földidézni. Lám, benne van a dal, dallam, szavunkban. (Finnül a dal = *laulu*.)

A tájszavak: illen, ollan, millen, kálha, góla stb. természetesen "j" ejtésűekké válnak és így írónak: ilyen, olyan, milyen, kályha, gólya és így tovább. A fontos él, élet, ell, elem, eleven, eleve stb. szavakban jelen van. (És JEL-ez.) A LEL szavunkban kétszer ta~lál~juk ezt a hangzót, de amint láthatjuk föl~lel~het~jük lel~kes~en az ész~lel, kém~lel, kér~lel stb. szavakban, sőt a magánhangzó változhat, más is helyet fog~lal~hat, így az "a" is a két „l” között.

Nézzünk ezúttal is néhány ide illő szót: illő, alá, alul stb. Itt is ellentmond a korábban említett lágyításnak az "üllő" szavunk, hiszen azon vasat vernek a kovácsok kemény kalapácsokkal. S hiába van a szóban két „l”, kételkedni lehet a főtebb emlegetett puhító hatásban. Csakhogy, ez már másodlagos jelentése - lehet, hogy ötödleges - a szónak. Mert az a valószínű, hogy az első jelentése az ÜLŐ helyzet, ülő állapot volt. Valami megül, jól ül, nyeregbe ül stb. S minden bizonnyal arról kapta a nevét, hogy rátették, ráformálták s ráadásul ütéssel-veréssel a vasat, a fémet. Ez olyannyira így van, hogy valaki "ütés alá" tartja az állát. (Még a lel~hez illő: kés~lel~tet, tál~lal~tat, táp~lál~tat, szem~lél~tet stb.)

Ahogy az *üllő* szavunkban ellentmondás látszik abban a vonatkozásban, hogy két lágy „l” is található a valójában keményet jelentő szóban, úgy sokszor találjuk magunkat szemben ténylegesen igaz belső ellentmondással. Hiszen a nyelv élő szervezet is, illetőleg változnak a jelentések olyan okokból is, hogy a megnevezett tárgy, dolog, később más anyagokból készül, más lesz a formája. Gondoljunk a *lábás* szavunkra. Ez az edény valaha lábakkal rendelkezett, onnét a neve is: lábás, azaz lába van. (Ahogy a lábasjóság kifeje-

Kiss Dénes:

A beszéd kezdetei

zés az élő, lábon hajtható állatokra vonatkozott, mert létezett más vagyoni jószág is.) De eddigi tapasztalataink után nyugodt lelkiismerettel állíthatjuk, hogy az eredeti - első, eredendő - jelentések általában összefüggtek az őket képviselő szavak hangzóival is. Az üllő kapcsolatban van az üléssel, illetve a ráfektetett, "ültetett" anyaggal. Hasonlóan működik mindez, mint a hipotalamusz. Kapcsolatok ösztökélnek és gátolnak, erősítenek és gyöngítenek. Ám a logika valamennyi szálát azonos elvi irányba "mozgatja". Ezért van olykor a sokfelé való elaprózódás, máskor tömörítés. (A tömör jelentése mongolul: vas! Majd másutt mutatjuk be ennek a szónak sokféle SZER~epét, igazán remek példája lesz az "ellenirányú", de mégis a logikai együtthatás megjelenítésének.) De TÖM~érdek hasonló példát sorolhatnánk, párat (ez sem akármilyen szó!) majd bemutatunk.

Még néhány példát szavainkból: le, ló, lő, élő, áll, ál, ol, öl (érdemes lesz az öl és az él szavaink két-két értelmét körüljárni), alul, alsó, alvó, alszik - e kettő összefüggéseiről az ún. "függőleges logika" megnyilvánulásával kapcsolatban szólunk -, el, elő, el~ső stb.

Meglehetősen érdekes az *ellen* szavunk, amikor is a *szemben* kifejezést, a *kettős irányt* is tartalmazza. Természetesen ezúttal sem törekedhettünk teljességre, inkább csak arra, hogy a példák jellemzők legyenek, illetve arra utaljanak, hogy milyen rendkívülien gazdag a társító - gondolatársító! - kapcsolatok lehetősége.

M-M-M-m-m-m - em, mö

A *korai csecsemőhangok* közé tartozik, lásd ma-ma, mamma, mámmá, ham, hami, mama stb. szavakat. (Közeli rokona az N) Édesanyától tudom, hogy az éhes pólyás, az emlő után kutatva a szájával, ezeket a hangokat adta ki: mö-mö-mö. Ugyancsak *nemzetközi* hangzás! S egyúttal utat mutat arra vonatkozóan, hogy merre és hol kell keresnünk a MAMA szó eredetét! Nézzük meg néhány nyelvben, hogyan is ejtik ezt a szót és mit jelent.

Spanyol: mama, emlő, csecs = *mama*, szoptatás = *mamada*, tejszívó = *mamadera*, szopik = *mamar*, emlő = *mamila* (és a fértl csecsbimbója is), csecsemő = *mamóna* stb.

Orosz: *máma* = mama, anyuka, *mamása* = mama, anyácska, *mámenyka* = (régies) mamuska, anyácska, *mámka* = (régies) szoptató dajka stb.

Angol: *mamma* = mama, *mammal* = emlős(állat), *mammalia* = emlősök, *mammary* = tejmirigy, *mammy* = anyuka, mama, az USA-ban néger dajka stb.

Latin: anya = *mater*, anyácska = *matercl da*, anyaállat = *matrix*, anyatej = *lac maternum*, emlő = *mamma* stb.

Finn: mama (anya) = *Illamma*, *emse* = *emakko*, emasika, imisa stb.

Görög: *mamá* = anyu, mama, *mam* = kenyér (papi, a gyermek nyelvben), *mamáka* = anyuci, *mammé* = bába stb.

Török: *madam* = asszonyom, *mama* = gyermekétel, *marya* = nőtény (birka, juh), *meme* = emlő, mell (e szóból képződnek a szopik, elválaszt stb. ide vonatkozó kifejezések), *memeli* = emlős, *metres* = barátnő, szerető stb.

Most már csak jelzésképpen, olaszul *mamma* = anya, mama, *mammella* = emlő, mell stb. és valóban az érdekesség kedvéért, németül a kisaszony = *die*

Kiss Dénes:

A beszéd kezdetei

Mamsell, die Matrona = idős hölgy, matróna, *die Mutter* = anya, és írhatnánk így hosszan még ezekből a nyelvekből és másokból is, amikor ez az ősi és bűvös eM hangzó, a ma-ma-mö-mö gyermekhang jelen van az emlő, szopás, anya stb. és nőiségre – nő~tény~ség~re - utaló szavakban. (Sajátos a *das* semleges nemű *Mädchen*.)

Mindez tehát kis igazoló mintavétel arra nézve, hogy a csecsemő szopása és hangadása az évezredek folyamán ilyen módon is belejátszott a szavak jelentéstartalmának alakulásába. Még hozzá kell tennünk, hogy ha csak a fenti nyelveket vizsgálánk, akkor a teljes jelentéskörre, ami ide sorolható, alighanem szavak százait találánk, amelyek valamennyien *a magyar nyelvből élénk világló ősi tömény jelenlétének igazolói!* Az a nyelv mutatta meg mindezt, amelyre nem hatott az ISTEN ÉRTELMEZÉSE, amelyet *nem zavart meg az Isten*. Ezek a tényezők biztattak arra, hogy meghökkenítő, de nem ok~talan, ok~tondi, ok nélküli, címet adjak ennek az összefoglaló munkának. Persze az összefoglalás is meglehetősen sete-suta lesz, nem is lehet más. Mert ahogy előbbre jutok a munkában, egyre inkább azt látom, hogy amikor leírok egy-egy mondatot, azonnal meg kellene magyarázni (MAGYARÁZNI) minden abban szereplő szó jelentését. Illetve, legalábbis meg kellene kísérelni az értelmezéseket, a jelentéstartalom kialakulásának és összefüggéseinek lehetséges szárait nyomon követve. Itt az egyik előzőmondatban találjuk például a MÁS szavunkat. Gondoljunk bele, mennyire érdekes és izgalmas. Jelen van a MÁS, MÁSOL, MÁSODIK, EGYMÁS (Ez sem akármilyen szó! Szalay Károly író barátom, aki jeles Karinthy-szakértő, mondta a minap: "Te, ez a Babits mekkorát tévedett, amikor azt állította, hogy nagy szerencsétlenségére Karinthy magyarul és nem franciául vagy angolul írt, így nem ismerheti meg a világot a zsenialitását. Hát tudod, ez nem biztos, hogy így van. Ugyanis azt hiszem, Karinthy csakis magyarul lehetett ilyen rendkívüli! Most néztem az egyik fordítást. Arról a gondolati ötletről beszélek, aminek az a lényege, hogy éjjel, álmában két macska volt és játszottak egymással. Na látod, a francia nem tudja azt mondani, hogy egymással, ami éppen a legnagyobb logikai mutatója magyar nyelvben, hanem csak azt, hogy játszottak *együtt*. Na, látod, hogy ez nem ugyanaz!" Igaz, ez egyáltalán nem ugyanaz! Az is igaz, hogy ez rendkívüli logikai mutató, olyasmi, mint az *ellenem*, vagy talán az *ennen* vagy *önnön* stb. szavaink. Azt hiszem, szükséges itt kissé elidőzni.)

A magyarban a másolás azt jelenti, hogy valaminek vagy valakinek a mását, (maszkját?!) maskuráját, utánozzák. A jó másolat képben is többet ér. Az EGYMÁS szavunk is azonban arra készíti bennünket, hogy nézzük meg e szó számtani azonosságát és másságát együtt! A magyar egészen *más* szóval fejezi a kettődik-et, így: MÁSODIK. A kettő vagy két szavunkból semmi sincs benne. Mindez azt sugallja, hogy a kettő sem más, mint az *egy mása!* Sőt, az összes többi szám - nem olyan sok van - valamennyi az EGY MÁSOLATAI, ami a lényegét illeti. Van a más~odik egy, a harmadik egy, a negyedik egy és így tovább, egészen addig, amíg visszatér a tízzel (10), újra az egy önnön maga. MASHéppen nem is lehetséges, hiszen mindegyik alapja és minden matematika alapja az a hit, hogy EGYSZER EGY AZ EGY! Ha ezt nem hisszük el, akkor összeomlik a világ, noha ez sem igaz. (Erről másutt!)

Pontosabban: a három nem más, mint három különálló egy, miként a nyolc is nyolc különálló egy. Mondható, hogy talán éppen a tíz az a határ, ameddig el tudunk különíteni egyedeket, azon túl már a tömegbe való olvadás keletkezik?! Igazuk van azoknak, akik a tíz ujjunkat meghatározónak vélik a számrendszer kialakulásában. S mivel nyelvünk rendkívüli módon viszonyul a matematikához, ezt látnunk kell! (Amikor a SZÁM szavunkról szólnak, mindezt kiegészítjük.)

Néhány szó még a szokás kedvéért: MA, MI, IM, ÍME, AMI, EME, MAI, IMA, MŰ, HÍM, NEM (mindkettő, de érdekes volna tudni annak okát, hogy a *nem* és a tagadás miként függ össze, reméljük, ez is kiderül), *nemz*, *nemzet*, ám ezek már átvezetnek bennünket a rokon N hangzóhoz. Itt csak két dolgot említünk még, az egyik, hogy az "eM" birtokos rag: kéz - kezem, haj - hajam és így tovább. Tehát illeszkedik a magánhangzó. Benne van az egyik egyetemes hangutánzó szóban: BUMM! S *bim-bam*. Valamint részt vesz érdekes szavakban: *ímmel-ámmal*, *himlő*, *emlő*, *em~ber*, *mohó*, *méh* stb. (Az előbb elfeledtük mondani, hogy a *bomba* minden bizonnyal nemzetközileg a "bumm"ból alakult.) Aztán benne van az *emlő*, *emse*, *Emő*, *em~lék*, *em~leg~et*, *em~lít* stb. szavakban is, amelyekből többet külön is vizsgálunk majd. Előre is mondhatom, hogy izgalmas lesz.

N-N-N-n-n-n - en, nő - NY-NY-NY-ny-ny-ny - eny, nyő

Az eM hangzó rokona, mindkettő könnyen ejthető, s ha az eM a csecsemők egyik legelső hangzója, akkor kissé vele ejtődik az eN is, ám talán a legfontosabb szó, amiben megjelenik az ÉN.

Fontos jelenléte az *enyém* szavunkban, ami lényegileg EN+EM, a birtoklás egyes szám első személyének birtokos ragja. Aligha véletlen, hogy éppen az ÉN-t alkotó rokona képviseli e külön tisztséget a szavak végén: fej - fejem, láb - lábam stb. Érdekes az így alakítható ÉN~EM, - azaz ennen-önnön magam lényege! - és ugyancsak érdekes jelentések adódnak az ilyen szavainkból *engem*, *éngem*, *engemet*, persze nemcsak ez a logikai kapcsolat van a magyar nyelvben, hanem mondhatnám a NEK~EM, VEL~EM, TÓL~EM, HOZ(Z)~AM, ebben az esetben kissé mélyül, mert illeszkedik a magánhangzó! De folytathatjuk: RE~ÁM, azaz R~ÁM (Ebben az esetben a -ra, -re ragozódik!). BEN(N)~EM, RAJT~AM, s külön figyelemre méltóan érdekes a MAG~AM, ez ugyanis nem mást jelent, mint ÉN, másként SAJÁT MAGAM. Mondatban is így használjuk: Majd én megcsinálok. Vagy: Saját magam csinálom meg, veszem kézbe az ügyeket stb. Másutt is emlegetjük, ám itt szükséges erről részletesebben szólni, a fentebbi példák után.

A magyar nyelvben nem tartunk számon (Miért SZÁMON TARTJUK? A szám egészen különleges szerepéről többször kell említést tennünk! Hanem kérjük számon, várjuk a számos és számtalan számonkérést, elszámoltatást. De ne legyen az leszámolás!) *nem-eket*. Vagyis nincsenek hímnemű, nőnemű és semleges nemű szavaink. Azaz, mégis vannak, ám azok valóban logikusak! Mert nem tudni, hogy miért *das Pferd* németül a ló? Miért *die Tafel*? S azt végképpen nem értjük, hogy miért *das Mädchen* a lány, leány? De ezzel ne foglalkozzunk, mindez azokhoz a számunkra egyáltalán nem logikus dolgok közétartozik, amelyekhez például az is sorolható, hogy a német lovagolni (*reiten*)

szóban -lovaglás *der Ritt, der Reiter*- nincs benne a ló. Valamint sok a lóval, lovaglással összefüggő más szóban sem. (Vagy ha volt a paripa == *das Ross*, akkor miért lett mára *Pferd*?)

Ezúttal is megjegyzem, nem szándékozunk más nyelvek ellen beszélni, más nyelveket le- vagy fölbecsülni, de az összehasonlításhoz az ilyen és hasonló példák elengedhetetlenek. Tehát ott tartottunk, hogy a magyar nyelvben nincsenek *nemek*, illetve nem tartjuk számon azokat, ugyanis vannak! Már em~leg~et~tük – em~lék~ez~het~nek rá! -, hogy a nőt, nőiséget, női nemet jelentő szavainkban jelen van az eM és az eN. Lássunk néhány jellemző példát ezzel kapcsolatban: nő, nej, -né, nőtény, anya, lány, (anya-banya), anyu, mama, ángyi, napa, ünő, emse, emlő, vemhes, nevekben: Eneh, Enikő, Ernő, Emőke, Anna, Anikó, valamint utaltunk rá, hogy az EM~BER szavunkban is az EM nőiségre, női mivolta utal, a BER-FER-FÉRQ)-FI~VÉR, sőt a FÉL, mint a FELE~ség társa is szerepelhet. Minden bizonnyal van még a női nemre vonatkozó magyar szó, amelyben megtalálható az eM vagy az eN. Ezek csak példák, amelyekhez figyelemre méltóan társulnak más nyelvekben is olyan szavak, amelyek jelentése nő, például finnül a nő = *nainen*, japánul *onna*, s még a japán nyelvből néhány példa: néni = *one*, meny, fiatalasszony = *yo-me*, hug = *imo*, unokahug = *mei*, de van másféle érdekesség is a japán nyelvben. Ha a szó elé kerül a *me* előtag, mint például a következő esetben: *O-llshi* = ökör, de *me-Itshi* = tehén akkor... Igaz, nem ennyire feltűnő, de például az *on-dori*=*kakas*, a *men-dori*=*tyúk*.

Talán mutassunk néhány példát a tibeti nyelvből, amelynek kilencven százaléka szanszkrit szavakból áll. E nyelven a *mo*= nő, de toldalék is, nőnemjelölő toldalék, így a *mo-bjisz*= lány, *mo-bran*= szolganő, *mo-dbang*= női nemiszerv, *mo-gsam*= meddő és így tovább. Ezek is kiragadott példák és nem is tudom, hogy mennyire jellemzőek a nevezett nyelvekre. Ebben az esetben arról van szó, hogy az EMBER szavunk titokzatos EM-je és a csecsemők eMje, Mő-je, ma-ma kettőzése, a ham-ham eM-jei stb. igencsak logikus és ősi összefüggésre utalnak, amelyet példátlanul mutat föl a magyar nyelv!

Lássunk még szavakat, találomra és fűzzünk hozzájuk megjegyzéseket, amelyek a józan parasztság természetét szerint a nyelvünkre kínálkoznak: én, ne, nő, ín, inal (ínjait veszi igénybe inaszakadtáig), nana, nini, nő (nől, növekszik, nőben növekszik, növekedik a magzat, s nő neveli-növeli a gyereket stb.), s tájszó: nyől, mint nő. Helyhatározó szó és rag is: innen, onnan, amonnan, -en -on -ön, -ban -ben, ejnye, nyanya (néember), nyal, nyál, nyíl, nyúl, nyel, nyél, enyeleg, nyil~ván~való (Erről az izgalmas, történelmi bizonyítékról majd külön szólnunk!), hasonulás után: ennek, annak, ennél, annál, amannál, a feltételes mód ragja: -na -ne stb. Enne, inna, menne, ha lenne eledel, ha volna ital, ha lenne lába... Stb. Hiszen lehetne és ehetne, ihatna, mehetne, ha volna-lenne. Mennyi? Ennyi, annyi, amannyi stb. De mindez enyhe, lanyha, unos-untalan elénk kerülő példa, nos, még hangutánzó is: nyög, nyökög és nyihaha! Aztán nyikorog, nyiszorog, nyiszeg, nyikkan és így tovább. Talán elég ennyi ahhoz, hogy eltűnjünk e hangzók érdekes és sajátos szerepéről. Noha minden bizonnyal több fontos dolog is kimaradt az elemzésből, enyhítse vétkünket az a tény - lám az eNY a szavak végén is megtalálható, törvény, vény, növény, tekervény stb., ám itt az is érzékelhető és feltételezhető, hogy a TÉNY

Kiss Dénes:

A beszéd kezdetei

szavunk valamilyen TETT TÉT~jét, végső tényét jelenti. Tehát minden valószínűség szerint, e nyelvtani tényező tényleg a tettel függ össze, annak egyenes következménye – hogy a nyelv ide-oda hullámzó óceán, s noha örökké hullámozik és minden hullám egy törvény szerint mozog, mégis minden alkalommal egy kicsit más is. Lehetséges, hogy ez képzavar némileg - ez is érdekes szó! -, de mégis fogalmat alkothatunk e sorok írójának vállalkozásáról.

Itt mondjuk el vagy másutt - másutt is?! - mindegy, de e munka egészen közvetlenül nem mondható iskolai nyelvtankönyvnek. Le is ragadnánk, ha erre törekednénk. Bár - kérésre - megpróbálkozunk azzal majd a könyv végén, hogy segítsünk a szokványos nyelvtanhoz hasonló eszközökkel, amikor is mássalhangzós szó-tag "molekulákban" is láttatjuk nyelvünk rendszerét. De ahhoz mindezt az elemzést, körüljárást, összefüggés keresést stb., el kellett végeznünk, hogy értsék, akik érteni kívánják e munka nagyszabású voltát, a szűk nyelvtani kereteken túl nézés jelentőségét. Végül is ez a nyelv sokféle példátlan szerkezeti és működési módot mutat föl, amellet, hogy tervezett mértani alakzatot és építményt! Van-e még nyelv, ehhez fogható? Ez ténylegesen kérdés!

Ó-Ó-Ó-ó-ó-ó

Önmagában is sajátos jelentést hordoz: óóóó! A jó indíttatású vagy rossz dolgot jelentő meglepetésre egyaránt fölhangzik. Van külön jelentése is: ó, ódon, ócska, tehát régi, ódivatú. (A nemrég elhunyt kitűnő tudós, *Kazár Lajos*, aki Ausztráliából telepedett haza, hatodik nyelvre lefordította a KO-DZSIKI-t, amit japán Kalevalának is szoktak nevezni, abban is olvasható, hogy például az O-Mina jelentése aggnő! Tehát az o-ó öreg, régi.) Szóképzően van jelen óhaj, sóhaj stb. szavunkban is. A rövid o-val írt oda szavunkból következik az odáz, elodáz, vagyis odébb "tol" ügyeket, dolgokat. (Az idéz-ről sem szoktuk gondolni, hogy akit idézünk, azt *ide szólítjuk, s aki nem ide való az ide~gen?*) Érdekes az óta (fogva?!), azóta, mióta, oldal, old, ok, rom (még a megromlik, elromlik is ezzel függ össze), és jellegzetes szó a komor, orom, goromba, oroz, orr, ott, oszt, odú - erről az utóbbi szóról azt tudjuk meg

Kiszely István "A magyarság őstörténete" című nagy munkájából, miként írtuk, hogy régi kínai naplóban fennmaradt hun szavak egyike az ODU, a másik a SZÚZ. Az odú ősi örökség a finnugor korból - olvashatjuk a *TESZ*-ben, a szűz viszont bizonytalan eredetű. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a Szűzmária vagy Szűz Mária, egyedül magyar megjelölése Jézus anyjának, más nyelvekben általában a "szent" szót használják jelzőjeként. Különbben is, a magyarság, amikor fölvette a keresztény hitet, nagyon sok ősi, ún. *pogány* hiedelmet és hagyományt is megtartott. Gondoljunk csak a Boldogasszonyra, Kisboldogasszonyra, Nagyboldogasszonyra stb.

Ezen a helyen szólunk újra Kőrösi Csoma Sándor kutatásairól. Egyrészt ő is ír - s erről e sorok írója csak késve szerzett tudomást! - bizonyos ragokról, amelyek közül, idézzük: "*pa, po, va, vo* hímnemű, *ma, mo* nőnemű". (Dr. Aradi Évától tudom, aki Kalkuttában dolgozott nyolc évig, hogy szanszkrit nyelven a férj = *pati*, a feleség = *patni*, király = *rádzsá*, királynő = *ráni*, fivér = *bhái*, nőtestvér = *bahan*, vagy például az oroszlán = *sér*, a nőstény oroszlán = *sérni* és így tovább.)

Talán az M-N után kellett volna röviden összefoglalni azt, amiről korábban is szóltunk és minden bizonnyal szólunk ezután is. Ez az összefoglalás nem más, mint annak hangsúlyozása, hogy az általunk föltételezett EM+BER szavunk - valamint a csecs~EM~őség - eM-je, az ősi hangutánzásból kezdve, (mő-mő-ham-hem-höm stb.), szinte az egyetemes emberiség nyelvébe, jelentés-meghatározóan *épült be*. Nemcsak a jellemző MAMA szó erre a bizonyíték, hanem, mint látható, a főbb nyelvi vonulatokban is jelen van. Nos, ennek azért van jelentősége, mert mindezt e sorok írója *a magyar nyelvtől tudta meg!* Csak ezt követően kezdte kutatni és ellenőrizni mindezt más nyelvekben. Miután a magyar nyelvben teljesnek mondható rend található, nem volt nehéz kitekinteni más nyelvekre, ahol szilánkokban, részekben lelhető föl ennek az ősi törvénynek néhány tényezője. Minden bizonnyal vissza kell térnünk a nagy székely-magyar tudós és utazó több idevágó gondolatára, különös tekintettel a buddhizmusra, illetőleg Buddha személyére. Már csak azért is, mert számunkra alapvetően lényeges, hogy ISTEN NEM ZAVARTA MEG A MI NYELVÜNKET! Hiszen a logika, az ősi tapasztalat összefüggései, a törvény erejével hatják át és működtetik példátlan rendszerét. (Nagyon jól tudom, hogy a kérdés adódik: miért éppen a magyar nyelv? Noha a jó kérdés lényegében már benne van a válasz is, majd kialakítja maga a nyelv a választ, ha csak nem abban hiszek, hogy e kérdésre a válasz maga a teljes MAGYAR NYELV!)

De az is valószínű, hogy minden nyelv benne van minden nyelvben, s ez a megállapítás annál inkább igaz, minél jobban visszafelé megyünk az időben, illetve visszafelé haladunk a nyelvek fejlődését illetően is. Ha tehát e szempontok szerint kezdenék vizsgálni a nyelveket, minden kutató a saját anyanyelvét elemezné, az eredmények mind közelebbek volnának. Úgy ahogy közelebb a csecsemők nyelve. Arról beszélek legalább huszonöt éve, hogy a csecsemők a világon bizonyos életkorukig, egy nyelven "beszélnek". S a lényeget tekintve, ez igaznak mondható.

Ő-Ő-Ő - ő-ő-ő

Jelentése is van: Ő, az, aki. Az egyes szám harmadik személy.

Rövidített változata, az "Ő" szintén egyetemes hangzó. Ez az a hang, amit anyanyelvtől függetlenül, a legtöbbször "kiejtünk", ha bizonytalanok vagyunk, ha szót keresünk, ha elálmélkodunk. Az elnyújtott öööö-zés rossz szokás is lehet. Azonban jellemző! Öhö!

Talán itt is említsünk néhány érdekes szót és fűzzünk hozzá megjegyzést: öcs, öcsi, ez is egyedülálló szó a maga nemében, nincs hasonló párja más nyelvekben. Ugyanis a képzése, létrejötte a beCÉzés következménye, akár csak az ácsi-bácsi, ici-pici, csecse-becse stb. ŐI, két jelentése van, ahogy már szóba került, egyrészt anyaöl, ölébe - ölel -, másrészt a megöl, s emlékezzünk, az. ÉI szónak is két jelentése van, a késél és az él, élet stb. Nagyon érdekes átvezetője ennek a fogalomnak az EL~AL~ÉL szavunk. Az ölyv eredetileg ölö, ölü volt. Hisz valóban ölö a ragadozó madár. Ön, ököl, ör, öreg, örök, ős, ősz, öt, nos, itt álljunk meg. Igaz, megállhattunk volna másutt is, de most találomra játszadozunk az öt~tel. Szót is találunk, amely így kezdődik: öt~let. Aligha az öt számnévhez van köze, sokkal inkább az öööö-zéshez. Aki ugyanis

Kiss Dénes:

A beszéd kezdetei

tűnődik, gondolkodik, ki is mond bizonyos dolgokat, ám mások nem jutnak az eszébe, az is öööö-zik, ööö, ha.. öööö hogyha... És így tovább. Vagyis alighanem innen származtatható - szár~maz~tat~ha(t)~ó - az ÖTLET szavunk is. Használjuk így is: "kiötli", azaz elgondolja, kigondolja. Ugye, ki gondolná, hogy ez a szavunk is egy magánhangzó sokszori és önkéntelen használatának megnevezéséből jött a világra?! (Ugyanitt szólhatnánk az ötöl-hatol kifejezésről!)

P-P-P-p-p-p - pé, pö,

Tagja a *p-b-v* hasonulási láncnak, és a *p-f* hasonulási lehetőségnek is.

Az eF hangzónál is emlegettük az ireg-pörög-forog-pereg, perdül-fordul stb. hasonulásokat, illetőleg ezekben az esetekben kiválóan helyettesíti egymást a két hangzó. Szóltunk a pír, pör, parázs, pirkad-virrad, piros-vörös-veres, irul-pirul-virul stb. összefüggésekről. Hadd említsünk néhány példát arra nézve, hogy a finn nyelvben a magyar eF Pé-vé alakul vagy Pé maradt. Fél = *puoli*, felé = *puolen*, feleség = *puoliso* (de férj is, hitvestárs), éj-fél = *puoli-yö*

Néhány szópélda még: apa, ipa (iparkodik, iperedik-cseperedik), pap, papa, pápa, pópa, pipa, ép, epe (eves), eper, pép, púp (búb, például a bab, báb, bábu is búb-os), épp, éppen, s éppenséggel még találhatnánk Pé-vel kezdődő szavakat, de néhány igazi jellemzőt hadd mutassunk, a teljesség helyett: puffan, piffpuff, pofon, paff, pöfög, pöfékel, pötleszkedik, "jó pöfa", pala, palánk, padló, palló, püföl (lásd piff-puff s pofon a pofán), pudva, eped, appá!, pang, peng-ő, ahogy számoigatunk - elnagyoltan - mintegy kilencszáz-ezer szavunk kezdődik Pé hangzóval! A PÁR-ról például külön értekezünk. És még *egypárról, néhányról*

R-R-R-r-r-r - er, rö

Az eR hangzó különleges helyet foglal el a hangzók között. Általában is a nehéz, sőt, a legnehezebben ejthető, formálható hangzónak tartják. Ha volt ábécé törzsféjlődés, akkor - több okból is - nagy valószínűséggel az eR hangzó alakult ki a legkésőbbben. Sajátos jelentést kölcsönöz azoknak a szavaknak, amelyekben jelen van. És ez nemcsak a magyar nyelvre vonatkozóan igaz, bár a nyelvünkben törvényszerű rendszert alkot! *E szavak általában kört, kanyart, forgást, pörgést, fordulatot, ferdülést, kunkort, hajlást stb. jelentenek.* Sajátos példák erre nézve az ÍR, RÓ, RAJZOL, GRAFIKA, KARC stb. (Szándékosan választottunk idegen szót is a sorba, mert több szárról vonatkoztatva is, ide illik. Sőt, ide illik a KOR-mos K+Ráter is, amely általában ráadásul, kör alakú!) Lássuk még példaként a KÖR, KORONA, KARÁM, KARIMA, KERÉK, KERÉK, KAROL, KERGET szavakat, illetve a zöngés Gé-vel alkotottakat: GÖRGÖ, GURIGA, GURUL, GERINC, GÖRCS stb. Máskor a szavak végén: hen-GER, hömpö-LÖG stb. szók válnak érdekessé. Nyelvünkben százával sorolhatjuk a K+R, R+K, illetve a G+R, R+G mássalhangzó képlettel kezdődő szavakat. Azonban *maga az eR hangzó ősi ejtése, formálása olyan, mintha forogna, pörögne a nyelvünk, aki pöröl az pörgeti-forgatja a nyelvét, de egyúttal aki perel-pöröl az pirul - ámbár minden bizonyonnyal olykor irul-virul is - mondhatjuk. Később majd szólunk arról, hogy miként függ össze a veres-veres-vörös, illetve a piros-parázs-varázs lazán és szorosan is. A nyelv a maga gazdag lehetőségein belül sokféle kapcsolatot alakít ki a jelentéstartalomra*

Kiss Dénes:

A beszéd kezdetei

vonatközön is. Az eR hangzó e szempontból is egészen egyedi, különleges mássalhangzó. Példáinkat is a fönti összefoglaló vázlat szerint mutatjuk be alább. (Aki pöröl, az a vértolulástói irul-pirul is, elvörösödik!) Szavak: ár, ér, ír, ör, ró (-ra -re), arra, erre, amarra, emerre, ered, erdő, érdek, érték, ráró vadászsólyom régi neve - úr, ír, rá, rét, rút, rab, raj, rajz, rács, rak, rák, rég, rém, rejt, rend, répa, retek, rekedt, repül, rész, rí, riad, rikolt, rokka, róka, roncs, ront és így tovább. Még nagyon hosszan sorolhatnánk az eR hangzóval kezdődő szavakat is, hát még azokat, amelyekben benne van az eR. A sor hosszú volna! Majd ki lehet próbálni, különösen azokból a szavakból lenne sok, amelyek K+R, G+R mássalhangzó képlettel kezdőnek, mint például az annyiszor emlegetett karika, korona, karám, kerek, kerget, gurul, guriga stb. szavaink. (Az ár, ér, másokkal együtt, külön tanulmányban szerepel!) A felsorolt szók közül többel szintén találkozhatunk e kötetben külön tanulmányban is. Itt csak megemlítem az *ír, író, rajz, rajzol* szavakat, amelyek jelentése nem más, mint valamilyen vonalak kacskaringóinak készítése stb. Az írás ma már szinte valamennyi nyelven *kunkoros*. (Sok nyelven megtalálható az írás szóban az eR!) De azt is mondhatnám, kacskaringós, körkörös, tele van girbegörbeséggel-gurbasággal. Ezeket az utóbbi szavakat aligha kell értelmezni. De talán itt is helyénvaló volna megjegyezni a következőket.

Bármennyire is logikus rendszer a nyelvünk, egyúttal élő szervezet is. Azaz látszólagos ellentmondások - magam ezeket visszacsatlakozó logikának neveztem - rejtőznek benne. Az egyik ilyen „ellentmondás” a KARÓ szavunk. Illetőleg a fönt felsorolt jelentéstartalmakat más hangzók is előidézik, főként együtt. Például a K+N, G+M, H+] és különös helyzetekben a T+K. (Külön fejezetet érdemel a *Játék és törvény* című könyvünkben tárgyalt SZÓTEKÉK érdekes szerepe nyelvünkben. Ebből most ízelítőként a TEKE, TÖK, TÖKÉLETES, TAG, TEKNŐ, HALÁNTÉK, VERÍTÉK, TÉGELY stb. szavakat idézzük emlékezetünkbe.) Közismert a kunkor szavunk. Azt mondhatjuk, hogy a körre való utalás kétszeresen is megtalálható benne.

Lássuk csak az eltört szó kettős mássalhangzó képletét: K+N és K+R. A K+N megtalálható a kanyar, konyul, könyök, alkony stb. szavainkban (igaz, inkább a lágyult "ny"), de a rokon eM szintén. Íme: gomb, gömb, gamó stb., ezekben is benne van a fordulat, görbület, s nemcsak gömb, hanem a gomba szavunkban is. A kampó szavunk jelentésében is benne van a "kanyar"! (Gondoljunk az Esztergom közelében lévő Duna folyó nagy kanyarjára! Ósi város neve évezredekre vezethető vissza. Különösen sokat írt erről *Badiny Jós Ferenc* és sokféle összefüggések lehetőségét tárja elénk. Például az Istár szóért.) A gombolyag, gomolyag, gumó, gümő stb. jelentései is gömböly~ded alakra utalnak. De lássuk az először említett kunkor, kunkori, kunkorodik szavunkat. Mi is kunkoros például? Hát a malac farka! Kétszeresen kör-körös, akárcsak a *spirál, hiszen spirális*. Alighanem azért, mert láthatóan a szó első része a K +N is részt vesz a kanyargás jelentésében. (Nagyon figyelemre méltó, hogy a kandisznó nemiszerve bizony kunkoros, nemcsak a malac vagy coca farka!) A szó második részének mássalhangzó képlete: K+R. Ez már legalább száz szavunk elején hordozza a KÖR-re utaló jelentéseket. Tehát a KUN+KOR a nyelvünk szerint is kétszeres görbeség.

Fölírtuk a H+J képletet is. Már találkoztunk a HAJ~LÉK és a HÉJ~LAK kifejezésekkel. Ezek jelentése, akárcsak a fahéj-é (fa~KÉR~eg!), a hajlást, hajlékonyságot, ívet jelzi, miként a hajó, haj, hajítás stb. szavaink is. Különleges szó volna a BOLTHAJTÁS, ha nem mondtuk volna el az eddigieket. S noha ugyanaz a szó található benne, mint amit a különféle növények frissen kinövő részére is mondunk: friss hajítás, új hajítás, kihajtott stb. a hajlékony vessző, kis ág, fűszál stb., a jelentéstartalom azonos! (Szóltunk erről a Huj-huj hajrá!-t emlegetve.) Tán ide tartozik a hajnal, hajadon, hajlít stb. szavunk is. Dehát a hajadon hogyan és miért? Jó kérdés valóban. Ehhez tudnunk kell ki az a hajadon és miért mondjuk rá, hogy hajadon. Nos, a hajadon az a leány, nő, akinek még nem kötötték be a fejét. Azaz, nem vették - vásárolták - feleségül. Akinek pedig nincs semmi a fején, pontosabban a haján, az hajadonfött állapotban leledzik. Azaz a feje, fője fedetlen. A nyelv rövidítette a szót, így alakult ki a hajadon szavunk. Jól látható, hogy egy-egy szavunk esetében gyakran volna szükség hasonló magyarázatra - értelmezésre, így rögtön a *magyaráz* szavunk esetében is! -, illetve a valós összefüggések megvilágítására. (Ennél, valamint az ok~ton~di - azaz nem okos! - szavunknál emlegetjük majd azt a lehetőséget, mintha a finn fosztóképző jelentése szüremkedne át ősidőkből? A -ton -tön, illetve a D+N alak, a haj-a-DON, ok-TON-di stb. De lennének példák, amelyek inkább a visszacsatoló logika szerint tartozhatnak ide. Elgondolkodtató, hogy a rövid időszakot, időegységet kifejező szavaink között - azonnal, mindjárt, nyomban, rögtön, rögvest, tüstént, íziben stb. - két szóban is, mintha benne rejtőzne a T+N mássalhangzó képletű szótó? Íme: rög~TÖN, tüs~TÉN-t, de lehet, hogy ide tartozik visszacsatoló logikával a foly~TON, aztán a tulaj~DON stb. szavunk is? Az utóbbi a TOL~vaj szavunkkal összefüggésben, hiszen a -TÖL -TŐL való el~TUL~ajdonítás jelenik meg benne, és ezt szünteti meg, ettől fosztja meg ez az ősi, meglehetősen homályos képző?! Vagy az említett rög~TÖN, az előttünk lévő rögösségtől fosztja meg, szabadítja meg a helyzetet, állapotot, amiről szó van. S ne feledjük, a TŰN szavunk mássalhangzó képlete a T+N! A megfosztást fölfoghatjuk eltüntetésnek is.)

Eléggé föltűnő, hogy olykor bizonyos szórészek makacsul együtt maradnak. Így az előbb említett TUL~aj~DON szavunkat csakis a "DON" teljes közbevetésével lehet tovább ragozni, képezni. Az is föltűnik, hogy a TOL~vaj és a TIJL~aj mennyire hasonlít!? Miként a GAZ és a GAZ~DAG? Nyilvánvalóan mindkettő önálló szónak fogható föl, bár mintha a *da* képzőnek valami köze volna a DAG alakhoz? Ám ez csak ennél a szónál erősödik kérdéssé. Noha másutt is belső jegyzetként elmondhattuk volna, most tesszük meg, amikor már elég sok mássalhangzó képletet emlegettünk. Az a tény, hogy mai magyar nyelvünk is részekre, önálló jelentést hordozó szótagokra bontható, arra utal, hogy valaha, talán a leírás kényszere miatt is tömöríteni kellett!? Mindenesetre, ez a tulajdonsága valóban utat nyit az ékírás (szótagírás), sőt, a képírás irányába. Nem is következtethetünk másra e nyelvünket alapvetően jellemző tényekből! Így a sumer-irány vagy akár az egyiptomi is létjogosult! Sőt, nemcsak szokványos módokon lehet ősi, rokoni, nyelvi kapcsolatokat emlegetni, bizonygatni, hanem másként is. Sajátos szellemi áthallás lehet az a mondás, amikor a magyar ember azt mondta: *Betűvetést tanul a gyerek*. Ez azt jelentette és jelenti ma is, noha nem nagyon használjuk

Kiss Dénes:

A beszéd kezdetei

már, hogy a gyereket beírták az iskolába és ott írni és olvasni tanul. A *betűvetés* kifejezés azonban pontosan azt jelenti, hogy írni tanul. De hogyan kerül ide a *vetés* szavunk? Hiszen a *vetni*, *vetés* azt jelenti, hogy magokat tesznek, hullatnak, azaz *vetnek* a földre. Miért éppen e VETÉS szóval fejezi ki ezt a magyar? (Mindig az ilyen és hasonló kérdések és rájuk adható válaszok mondják ki a legfontosabbakat! Mert e kérdéseket mindig meg kell fogalmazni. Alapvetően fontosak a *fennhéjázó*, *kifejez*, *ásít*, *al~só* és *al~szik*, *kerek*, *ír*, *ró*, *nyilallik*, *lóhalálában*, *földönfutó*, *jósnő stb.* szavaink esetében. A jól megfogalmazott kérdés, a pontos tudakozódás már magában rejti a válasz lényegét!) Mit is csinálnak a maggal *vetés*kor? A földre teszik. De hogyan kerül a földre a betű? (A betű szavunk ismeretlen eredetű. Talán akkor a bötü, betü összefügghet a *vet*, *vetü* szavakkal? Ez rendes b-v hasonlat! Ugyanis kik "vetették" földre a *vetü*-betüket? A sumérok! Az ékírás *vetü*-jeleit ők vetették földre, azaz agyagba! Így hát igen ősi emléke lehet nyelvünknek a *vetü*, *betü* szó?!) Tehát megvan a lehetősége annak, hogy ez az egészen sajátos kifejezés, a BETŰVETÉS, nagyon régi időkbe sugározzon vissza. Meg is kellene nézni más nyelvekben szerepel-e ez a kifejezés, az írásra vonatkozóan? Mint ahogy emlegetjük a *földönfutó* szavunk és a többi száz meg száz esetében a valósággal való szoros, logikus összefüggéseket, elemezni kell, értelmezni és *magyarázni* a földrajzi, társadalmi, *életkörnyezeti* körülményeket, másként sosem jutunk el például a *fennhéjázó* vagy *megúsztuk* szavunkhoz. S éppen az utóbbi azt érzékelteti, hogy nyelvünk emlékezetében valami szörnyű, rettentő *vízveszély* emléke él mindmáig. S így a szavaink valódi, megbízható LELETEK az idő, az elmúlt korok rétegeiben. László Gyula sokszor emlegette, hogy a régészeti leletek ugyan kézzelfoghatóak, de van egy nagy hiányosságuk: nem beszélnek. Nos, ahogy Az *ŐSEGYSÉGTITKA...* című könyvben írtam a kerámiáról, amely végül is, mintha *megszólalna* - talán át is emeljük ide az ottani tanulmányt, kissé kiegészítve -, a nyelv *leletei* bizony beszélnek!

Azonban itt az ideje, hogy a KARÓ szavunk tanulságos esetéről szóljunk, megmutatva, hogy a nyelvi logika olyan, mint az élet természetes logikája. Hiszen azt állapítottuk meg számos és számtalan példa nyomán, hogy a K+R mássalhangzó képlettel kezdődő szavak jelentésében alapvetően a KÖR fogalma jelenik

meg. S akkor élénk áll egy szó, amelyik pontosan rácsúfol az elméletre. Ez a ! szó a *karó*. Holott minden úgy van, ahogy a többi szóban, ám a jelentés nem hogy kört, görbeséget nem jelent, éppen annak az ellenkezőjét jelenti. Nos, őszintén elmondom, hogy csaknem húszéves gondot jelentett nekem ez az ellentmondás. Nem is akartam tudomásul venni, hogy ez a szó a világon van. Aztán egy nap oly módon világosodott meg a dolog, ahogy a kézenfekvő, egyszerű dolgok szoktak. Az volt a baj, hogy a *karó* egyenes. De nemcsak egyenes, hanem aki egyenesen, feszesen áll, arra azt mondják, úgy áll, mintha *karót* nyelt volna. Ennyire feltűnően egyenes a *karó*, sőt, ez a lényege! Viszont ebből következett végül a rendkívülien egyszerű megoldás: a *karó* egyenes, de mi a szerepe? Az, hogy *rákarolódjon* a növény! A *karó* vigyáz a kis suhángra, a szőlőre stb. A *karó* azért van, hogy ráfonódjanak, hozzá kapcsolódjanak a növények! Lám, mintegy két évtizedes gondot okozott a *karó* szavunk s közben szüntelen zavart bennünket sokféle más bizonyosságban is.

Most, hogy elmondtuk az ellentétes logika hatásának *magyarázatát*, illő volna szólni magáról a MAGYARÁZ, MAGYARÁZAT stb. szavunkról. Ebben is különleges a magyar nyelv. Ha ugyanis valamit értelmezni, pontosítani kívánunk, mi magyarok azt *megmagyarázzuk*. Nem csupán más nyelvűeknek, hanem egymásnak is magyarázattal szolgálunk. A szótárakban az *értelmez, kifejt, fejteget stb.* szavakat használják más nyelvekben és nem a saját nemzetük megnevezésével élnek, amikor e jelentéstartalmat képviseltetik. Természetesen a magyar is használja a kifejt, értelmez, elemes stb. kifejezéseket, de a magyarázat a gyakoribb. Érdekes változatai vannak: megmagyaráz=elmond, megmond, értelmez, kifejt stb. Magyarázkodik: zavartan, körülményesen – öööö-zve - beszél. Azaz: ötöl-hatol. Azután van még más érdekes dolog, amit meg kell említenünk.

Ha nyomatékosan szól a magyar a másik magyarnak, ilyesmiket mond: "Majd megmondom neked magyarán, hogy értsd". Vagy: "Magyarán mondtam, nem?!" Sőt, van ebben valami fenyegető árnyalat is, hiszen olykor e magyarázatokhoz az is járul, hogy "Majd megismered a magyarok istenét!" És így tovább, találnánk még változatot. Mindezekből arra is lehet következtetni, hogy nem egyforma "állású" magyar állt szemben egymással. Nem egyforma erejű, rangú magyarok értekeztek. Például a "Magyarán mondtam, nem?!" mondatban is van, érződik egyfajta rejtett fenyegetés, erőfölény, egyáltalán: fölény a másikkal szemben. Tehát, mintha kétféle magyar beszélgetne, egy igazi, magabiztos, fölényes és egy másik, aki talán másként magyar. (Vagy egyáltalán nem tekinti a másik magyarnak?!) Azaz, legyünk tényleg pontosak, *lehetett oly idő, amikor ez volt a valóság*. Ez a megfigyelés is hozzájárult ahhoz, hogy gyanítani kezdjem: a mai magyar nyelvünkben két nyelv él együtt, mégpedig két magyar nyelv! De mindezekről másutt szólnak, illetőleg másutt is, mert az ezzel kapcsolatos kutatás még nagyon az elején tart, László Gyula szavaival: még meglehetősen laza, azután amúgy is eléggé megterheltük az eR hangzó környékét.

Azért mégsem hallgathatunk arról, hogy korábbi könyvünkben részletesen szóltunk a kerámia fontos, korszakjelző szerepéről. (Fésűs kerámia stb.) A kerámia készítéséhez elsősorban KORONG~ra van szükség. A szó tövében, akár a kör-ében ott van a K+R mássalhangzó képlet. A jelentése ezúttal nemcsak közeli, hasonló, hanem szinte azonos! És gondoljuk meg, a *magyar nemzet területén* hol készül KER~ámia? Hol KOR~ongoznak? Hát KOR~ondon és HER~enden. (A K-H hasonulás elfogadott!) Dehát ott készül - KÉZÜL!!! - a KORSÓ is. Mielőtt még tovább mennénk az S vagy SZ hangzókhoz, lássunk egy kis mutatóványt az R+G, L+G, sőt, az L+K szótag képletekkel.

Aki elesik és átfordul a földön, az HEMPE-REG. Illetve tájszó szerint HÖMBÖ-LÖG. A folyó vize pedig HÖMPÖ-LÖG. Vagy HÖMPÖ-LYÖG. Más-ként: FO-L YIK. Tájszóval: FO-LIK.

Jól látható az összefüggés, valamint a rokon, illetve hasonló mássalhangzók jelentéstartalmi közelsége, sőt, azonossága! Ahogy minden bizonnyal a HEN-GER TEN-GER szavakban a *görbületet, gördülést* a szó végi G+R képletű szótag hordozza. Hiszen még a tenger hullámairól is mondjuk, hogy gördülnek. Mert az nyilvánvalónak látszik ezúttal is, hogy sem a

HEN, sem a TEN nem jelenti az átfordulást, a fordulatot, gördülést. S ha így van, akkor a TEN-GEL Y szavunkban is az utolsó szótag, a "gely" jelenti, hogy ott átfordulás történik, a keréké! Hasonló a helyzet, mint a KARÓ esetében, a visszacsatoló logika működik! Ennek sokféle árnyalata sok más szavunkban is jelen van. Ez is sajátos kapcsolatú rendszert alkot a magyar nyelvben. Az egyik példánkban *folyik*, alaposan átalakult a szó végén lévő mássalhangzó képlet. Hiszen ott már az eR lágyult eL-Ié! S egyszerre több dolog is megvilágosodott előttünk.

Lássuk csak újra a HÖMPÖ~L YÖG HÖMBÖ~LÖG HEMPE~REG vagy akár a HENTE~REG szavainkat. Ugyanis, mint annyiszor, ezek több helyen is eltörhetők - EL~TÖR~HET~ÖK - de így is: EL~TÖR~HE~TŐ~K, vagyis a *-hat -het* alak hatása megelőzően benne rejlik bizonyos fokig a *ha-he* szórészekben, szavakban. Így aztán a HÖM~PÖ~LÖG hasonlóan elválasztható, mint a FÖL~PÖ~RÖG, egyáltalán a PÖRÖG vagy FOROG stb. szavaink. Tehát lehet így: PÖ~RÖG, FO~RoG, PE~REG, s ezekben az esetekben, *mintha a Ká hangzótöbbséj szerepe kerülne előtérbe, ha rejtetten is?* Ugyanis pör~gés~ek~ről, for~gá~sok~ról van szó. "Pör"~ök~ről. A folyamat lényege a fordulat, pörgés folytonos többesülése, a fordulatok egymástánja. Így szól bele rejtetten a többesszám átalakult jele az elválasztásba is. Hiszen a FOROG szavunkat így választjuk el: forog, noha a szótó nem a *,fo'* szótag, hanem a *,for'*! Ugyanígy: pe~reg, de per~dül, per~gés, for~gás, for~du~lat, holott for~du!. Jól látható, hogy ebben az esetben PER~DÜL~ET FOR~DUL~AT akármennyire is azonos a nyelvtani helyzet, érvényesülnek a magyar nyelv alaptörvényei, hiszen ennél a szavunknál is látjuk: IN~DUL LEN~DÜL LÓ~DUL a *„-dul -dül”* összefonódását, akár magánhangzó, akár mássalhangzó áll előttük. Az elválasztás pedig a következő: *in~du~ló, len~dü~ló, ló~du~ló*. Tehát, akár a vegytanban, a molekulák át is alakulhatnak, ha az új hangzó ott terem és vonzani kezdi az előtte lévőt. A ragozott vagy képzett szavak szó~ta~go~lá~sa máris hasonlóná teszi nyelvünket a japánhoz. Ugyanis a japán nyelvben a szó~ta~go~lás egyfajta megtanulandó ábécé! A zömében egy magánhangzó és egy mássalhangzó található az ötven szótagban, amit alapként meg kell azoknak tanulni, akik a japán nyelvvel kívánnak foglalkozni. Már a *Hiragana* (kacsaringósabb, cifrább, bonyolultabb) írás esetében is föltűnik, de a több egyenes vonallal rendelkező *Katakana* írásjelei két hangzót jelölnek. Vagyis egy-egy jele van a KA, a TA, a KA és a NA minden egyes szótagjának. Így ez a japán szó három jellel írható le, hiszen a KA kétszer szerepel benne. Ugyanakkor az öt magánhangzónak is van külön saját jele is. (a, i, u, e, o) és a mássalhangzók, mondjuk a Ká így írandó: *ka, ki, ut, ke, ko*, ugyanígy a többi mássalhangzó is. (Hadd jegyezzük meg a szakértők véleményét, akik szerint a magyaroknak könnyebb megtanulni japánul, mint például az angoloknak, mert hasonlít a ragozás, nem okoz gondot a kiejtés stb.) Végre azonban az *önkéntes* mutatóványok után, rátérhetünk a következő hangzókra.

S-S-S-s-s - es, sö

Jelentős hangutánzó: sújt, suhint, suhog, susog, sistereg, suttyan stb. Aligha véletlen, hogy a következő példaszavak jönnek a szánkra: ás, ásó, sas, sás, eső, sál, sarj, sav, seb, sáp, se, sem, sérv, sí, siet, sima, sík, síp, ser, sor, sör stb.

Most is csak taláalomra soroltunk föl néhányat az eS-sel kezdődő, főként egyszótagú szavakból. Majd néhányal külön is találkozunk még sajátos összevetésekben. Bizonyos esetekben, mint a felszólító mód esetében kettőződik a szavak végén: áss, láss, siess stb. ezek általános felszólítások. A meghatározott dologra, tárgyra vonatkozó esetekben: lásd, nézd, ásd stb. A hatalmas szárnyú sas esetében föltűnő a szárnyak hangja, onnét való a neve, akár a sásé. Vagy emlékezzünk a *ssüsst!* csöndre intő szócskára, amelynek a párja a következő sziszegő hangzóval ejtendő, hiszen ez nem más, mint a *pszt!*

De előbb még emlékezzünk meg, a jelentések szerint mindenképpen összefüggő szavakról. Ezek: sívó, sívár, sivatag. S talán itt említjük azt az érdekességet, hogy a SER (sör) szavunk, mintha benne volna a keSERű, keSERves, keSERnyés stb. szavainkban? Talán ez sem véletlen, hiszen a SÖR-SER keSERű! Ami a Csé hangzóval való rokonságot jelenti, csupán egyetlen példát mondunk, de emlegethetnénk többet is: SEK~ély, CSEK~ély. A csekély vizű tónak sekély a mélysége.

Az S hangzó hoz természetesen elsősorban a suhanást, a zuhogó víz, a zuhé, zápor, a *leeső víz*, az eső hangja és neve társul a leginkább.

SZ-SZ-SZ-sz-sz-sz - esz, szö

Ugyancsak a gazdag hangutánzókat közé tartozik. Az egyik ősi és természetes hangnak, amit az ember hallott, a SZÉL zúgásának, nagy szisszenéseinek, kisebb sziszegéseinek - szellő - megjelenítője. Aligha véletlen, hogy a következő szavainkban benne van: szó, sziszeg, szuszog, szív (levegőt), szusszan stb.

A beszédhez elsősorban levegő kell. Annak törvényei vannak. A magyar, amikor beszél - szájába jár ki-BE~SZÉL és a szelet, szellőt még apróbb szeletekre szeli, szeleteli, amikor a szókat formálja -, a mondatban az első szót, a szóban az első hangot, szótagot hangsúlyozza. Dehát ez a természetes, hiszen általában ekkor van a legtöbb levegő a tüdőben és ekkor a legnagyobb a nyomás. Így akarva-akaratlan ez történik, ha kezdi kiengedni a szavakhoz szükséges levegőt.

Ugyancsak itt említjük meg, hogy a következő hangzók: s, sz, z és még a zs is, rokon hangzóknak tekinthetők. Sőt ide csatlakozik távolabbról a cs és a c. Ez megnyilvánul a hangutánzás közelségében is. Például a szél zúg, süvölt, fúj, tutol. Tehát az f-j, valamint a t hangzók is részt vehetnek a szél zúgásának, fújásának vagyis a levegő mozgásának rendes, természetes hangutánzásában. Azonban nincs szó véletlenről a magyar nyelvben. Miként a SZÓ szavunkban sem véletlenül található az eSZ, úgy a fő-pfű-fúj szintén természetesen fejezi ki a szelet, s a szél zúg, fúj, tutol - de tutol a kutya is! - a száj meg utánozza ezt a szavakkal is. A tutolás talán összefügg azzal a ténnyel, hogy fennáll a t-sz hasonulás lehetősége. (Nagyothalló kisfiam, annak idején nem tudta kimondani ezt a szót: *szerepsz?* Helyette ezt mondta: *teretsz.*) Emlékezzünk, a finn *sata* (ejtése: szata) magyarul *száz*, ugyanakkor *tuuli* = szél. A minden bizonnyal korábbi Té változott, finomult Zé-vé. Megtaláljuk a magyar nyelvben is a hasonulást. Nem szükséges különösebb megfigyelés ahhoz, hogy észrevegyük - az eszünkhöz jusson! -, hogy a TŰN és a SZŰN hasonló jelentéstartalmat hordoz. Magyarán, ha valami megszűnik, mint látvány, akkor az el is tűnik.

Van még jónéhány szavunk, amelyeket említeni kell, például a száll, szállong, szeles vagy szelel stb. (A szél két jelentésének összefüggése éppen úgy

nem tisztázott, mint az *él* szavunké, noha van elgondolásunk az okokról, de még nem tartjuk őket minden szempontból meggyőzőnek.) Viszont érdemes akár már itt tárgyalni az emlegetett tün-szün szavaink összefüggéseit. Annál is inkább, mert az eSz hangzó után a Té következik. Az mindenképpen igaz, legalábbis a látás vonatkozásában, hogy ami megszűnik létezni - nem intézmény, hanem tárgy -, az nem látható, az el is tűnik. Azonban a TÜNDÉR, ha el is tűnik, nem szűnik meg létezni. Csak éppen a *színét se látjuk!* Úgy is szoktuk mondani, hogy *se híre, se hamva*. Nos a dolgok *hamva*, gyakorlatilag a színük. Az a fel~SZIN, ami a dolgokon először föl~TÜN~ik. (S tüntetően az mutogatja magát! Ebben az esetben is az ún. visszacsatlakozó logika működik, hiszen a TÜN egyértelműen arra vonatkozik, hogy tovább nem látjuk és mégis a *tüntet, tüntetően stb.* inkább felTÜNŐ lesz, mint elTÜNŐ.) Így azután arra a következtetésre juthatunk - logikusan! -, hogy a tün-szün-szín szavaink között is összefüggés van. Lássuk csak miféle kapcsolatok lehetségesek? Nézzük a szavakat: szín, színe-java, felszín, színhely, helyszín, színes (víz~szín~t-es), szín~lel, szín~ész, szín~pad, szinte stb. Amikor valahova elmegyünk és valamit meglátunk, akkor annak a felszínét, azaz valójában a színét látjuk meg. (A tej színe~java a tejszín!) A színész ezért színlelheti megszűntét - halálát -, és így függhet össze a színészkedés a felszínességgel, azaz a látszattal és a látszat csal. Hiszen csak szín~leg hal meg, halálát szín~tén szín~leli a szín~házban a szín~ész. Szünder szavunk nincs, holott lehetne. De TÜNDÉR van és általában nőneműnek véljük. A szó végén találjuk a DÉR szavunkat, ami ugyancsak finom bevonata a mezőknek, fáknak, "Deres már a határ, őszül a vén betyár", vagyis a fehér haj is *deres*, azaz *ősz*, miként a késő ősz jellemzője a dér. De nemcsak ez az érdekes, hanem a *-der -ter* jelenléte a testvérben, nővérben sőt, finnul ILMATAR a tündér - mégpedig levegőtündér, hiszen az ilma = levegő - és ezt még értenék is, de mit keres a Toch-TER, BRUDER, Schwes-TER, az angol sis-TER, bro-THER, és az egyik titokzatos égi jelenség megnevezésében THUN-DER-BOLT, ami villámot jelent. És így tovább. Mert még sorolhatnám a hol szorosán, máskor lazábban mutatkozó összefüggéseket, de se híre se hamva a megfelelő magyarázatnak! Csak elképesztő elképzeléseink vannak. S a felszín, az legfőljebb *tünet*. A szüntelen szünet, az szünet nélküli tünet. A szüntelen tünet pedig nem látható! Eltüntetni úgy is lehet valamit, hogy megszűntetjük és fordítva. Mindenesetre az ún. rikító szín a feltűnő, amiképp a hangos, zászlós tüntetés is feltűnő.

Mivel *önmagát építő nyelv* a magyar, sok SZER~SZÁM~OT, SZÁM~os SZER~KEZETET képes fölhasználni. (Lásd a nyelvújítás gyakorlatát, amikor is a bőség zavarával küzdöttek, de végül is mindazokat az újításokat befogadta a nyelvünk, amelyek beleillettek törvényébe, amik nem illettek bele, azokat kivetette, s így lett a hosszadalmas, nehézkes mozgóképből mozi, a zengő tamburából zongora stb.) *A visszaható vagy visszacsatoló logika szerves része.*

T-T-T-t-t-t - té, tö

A másik kemény mássalhangzónk. Kattog, csattog, pattog, üt, 'tett, tettleges stb. Fontos szerepe van a *tárgy* és a *múlt idő* jelölőjeként. A tett-ből akkor lesz valóság, ha elkészült. A té~vesztés, mintha a Té vesztese volna, a tettben való

tévelygés, tévedés megjelölése? Izgalmas példákat ta~lál~hat~unk a Té használatával, mégpedig visszahatókat is. Íme: tett, tét, tettét, tetettet, tetettetett stb. De még érdekesebb kép áll elénk, ha tagolunk egy szót. Lássuk tehát: valaki valakinek ad~at~tat~tat~hat~ott valamit, de valakivel meg is tetethetett is valamit, ám az a valaki te~tet~tet~het~te is a tettét. Mert mondjuk nem volt tétje a tettének. Érdekes hangzónk a Té, ha olykor megtévesztően s tétován tévelyeg is.

Szópéldák: tat, tát, át, itt, ott, tó, tét, ru, üt, itat, etet, étet, étek, tétet, tétel (halvány második jelentéssel, valami nagyobb tétel vagy valaminek a megtétele), itta, ette, itatta, etette, tény, tényleg, TENNI, a tett és a tét között szoros az összefüggés. A tétlen és a tehetetlen ember között is van logikai összefüggés!

TY-TY-TY-ty-ty-ty- tyé, työ

Önmaga magánhangzókkal együtt is csak nagyon kevés szót alkot. Szavak: atya, atyafi, tyűh(a) stb. De előfordul a tyúk, gatyá, kutya, kátyú, balyu, báty, fattyú, pityereg, pátyol~gat, pereputty (finnül *perhe=család*), fityma, fityeg, fütty stb. szavakban. Sok nyelvben nincs ilyen hangzó, tehát nem tudom hogyan kérdezik meg: Hogy ityeg a fityeg? Pedig ennek komoly jelentősége van! Szóval homályos ez, mondhatnánk fátyolos. Nos, mint köztudott, ha nem is eléggé, sok nyelvben nincs Tyé vagy Gyé stb. hangzó, olykor a két szót összevonva ejtik, ám az ábécéjükben külön nem szerepel. Itt említjük meg, hogy szakértők szerint az ősi székely-magyar rovásírásnak 47 hangzóra volt külön jele! Ez nagy szám, az - átlagos ábécék hangzó-számánál legalább egyharmaddal több! (Érdekes költői találmánya tyütyörész kifejezés, de ha ilyen lehetséges, akkor komoran lehet tyutyorászni is?) De ne tyutyorogjunk tutyi-mutyian, tyütyörészve työrtessünk tovább.

U-U-U-u-u-u

Egyik legismertebb szavunk az "ú"-val az út, s nem véletlenül található az ugat, tutol, fúj, júj, húj-húj, s még az úgy, húgy szavakban (a régi jelentése is sötét sárga, esti, sőt inkább éjjeli csillagfény), s azt is jegyezzük meg, hogy a szél és a kutya is tutol, de főként ú-kat ugat, úkat mond, ú a vessző, ú a pont. . .

Érdekes fogalom, a már emlegetett után szavunk. Mert ugyan nem először emlegetjük ezt a szót sem, mégis visszatértünk hozzá. Finom és alappéldája nyelvünk építkezésének. Annak, hogy szinte sejtyszerűen - amelyek közben mozognak és folyton átalakulnak - maradnak állandó alakzatok, ezeket nevezük képleteknek, de korábban szótekeknek hívtuk őket. (Éppen azért, hogy élő TÉGLA-voltukat jelezzük.) Szavak még: úr, bú, búj, csúcs, kút, cucc, fut, új, ujj, úszik, újra, ugrik, udvar s ezzel a szóval zárjuk a példákat. Válasszunk néhányat ezek közül. Az után végülis sajátosan összetett szó. Az első része az ÚT, a második az -on -en -ön *leszármazottja*. Miként az igen szavunk, amelynél az IG-hez (ez persze az EGY~gyel is összefügg!) társul az -EN. Ha ugyanis föltételezzük, hogy a nyelv legkisebb részecskéi is ok~osan, értelemszerűen alakultak ki, márpedig minden erre utal, a nyelv oka, célja stb., akkor a ragok, képzők is valaha mind önállójelentésű szavak voltak. Az "ig",

mint határoló, határszó, valamilyen csökkent változata egy másiknak, illetve azért szólunk itt is róla, mert az ÚT-ból az UTÁN tömör kialakulása logikus. Miként az OK-ból az OKOS alakult. Hiszen a *megtett út után értünk el valahova, készült el valami. A dolgok teljesülésének útja van!*

Itt már igazán csak egy szóra kérdezzünk rá az illetékesektől. Éppen azért, mert nem célunk szavakat uszítani egymásra származás miatt, kérdezzük: *az udvar szavunk - és még sok más - valóban szláv eredetű?* Ugyanis szüntelen azt tapasztaljuk, hogy a nomád nép - amely korának minden csúcstechnológiáját ismerte, ha nem így lett volna, nem maradt volna meg! - néma volt, hiszen száz meg száz alapvető fogalomra nem volt szava! Ez ostoba, szándékosan torzító (még Habsburg-eredetű), elnyomó, kismizmiző törekvések következménye! Nem szólva arról a nagyon alapvető tényről, hogy ma már minden ezzel foglalkozó, gondolkodó ember fölismerte, egyáltalán nem egyszerű dolog megállapítani felelősen a szavak eredetét. Éppen ezért kérdezzünk rá, itt az Ú hangzónál is az udvar (út-vár, bekerített szilárd alapú, udvarú építmény?) tanított és erősen hangsúlyozott szláv eredetére? Főképpen ezért - s erről másutt is szót ejtünk -, mert a *dwaram* szó megtalálható Kőrösi Csoma Sándor három - szanszkrit, angol, magyar - nyelvű szótárában is. Ott a szanszkrit szó, és a jelentése UDVAR (a court-yard). Azért végre kezdeni kellene valamit az illetékeseknek a nagy székelly-magyar tudós munkásságával. Ennek elhanyagolása a Magyar Tudományos Akadémia nem kis szégyene! Kérdés, meddig viselik ezt el? Hasonlót kérdezhetnék Bolyai János munkásságával kapcsolatban is. E rendkívüli emberpéldányok és teljesítményeik valóban a Himalája nagyságával mérhetők, de azért nem kellene őket s munkásságukat, éppen a *Kancsenzönga* örök hava és jege alá temetni!

ü-U-U-ü-ü-ü

Magas és mély hangú változata létezik, akárcsak az Ú-nak. Hiszen például a hú szavunk hosszú ű-t tartalmaz, amíg a "hülye" rövid ü-t. Vagyis az illeszkedés törvénye szerint, az ű rövid~ü~l.

A következő szavakban is megtaláljuk, szokásunk szerint találomra sorolunk föl szavakat: üt, tű, fű, üz, ügy, hú, ük (a még régebbi ök?), ül, tűr, rügy, hú stb. Érdekes példaként ezúttal is foglalkozunk néhány, a szemünk elé került szóval. Az egyik legyen talán az ÜGY, ÜGYEK, másként ÜGEK. E szavunk jelentése folyó, de inkább *folyamat*, noha Erdélyben van Feketeügy nevű folyó is. Eredetmondánk szerint - amit jó volna végre *államilag* egybefogni és belevenni a tankönyvekbe -, Ügek Álmos apja volt. Álmos anyja Emese (Arany szerint Eneh) álmában fogant, a fogantató a szent Turul volt, és Emese azt álmodta, hogy ágyékából királyok folyama árad ki. László Gyula szerint a legtöbb magyar törzs totemállata valamilyen ragadozó madár volt. S talán - hadd kalandozzunk kicsit - a Hunyadiak címerébe sem csak azért került ragadozó madár (holló), mert a postagalamb szolgálatot Hunyadi János honosította meg hazánkban, ("*Ki kopog? / Mi kopog? / Egy fekete holló! Nála még / A levél,*"), talán azért is, mert Hunyadi Mátyás is a hun-magyar rokonság híve volt, erről írt Bonfini, nem titok, hogy a király biztatására. Nos elmondtuk ezt is, volt rá elég ok, azaz ürügy, előző folyamat, előzmény. A má-

sik kiválasztott szavunk a nem is említett fűz, fűzfa is lehetne. Hiszen látvány és valós gyakorlat *fűződik* a megnevezéséhez. Belőle például kosarat fűznek s nem pedig fonnak. Igazában csak a fenéknél és a peremnél *fonják a fűzet, a fűzfavesszőt*, másutt ténylegesen *fűzik*. Mi mégis inkább a hú, húség, húséges, azaz hív szavunkat választjuk, mert ez is érdekes logikai kört alkot. Ki a hívünk? Aki húséges barátunk. S kit hí~vünk magunkhoz? Hát a húséges hívünket hívjuk. Aligha vitatható, hogy ez így van. S a nyelvünkben a szavak összefüggései is ezt jelzik. (Finn nyelven a *hyvä* jelentése jó! Ejtése: hüve.) Azt se hallgassuk el, hogy hívünk heves ifjú, aki nagy hévvel képvisel valamit s hevesen vitatkozik stb. A régebbi hevesség - hév, hő - olyan nagy is lehetett, hogy a hév igazi *hőssé* tette az egyébként is heves ifjút. Sokszor olvassuk és használjuk HŐS szavunkat és nem gondolunk rá, hogy végső soron a hőséggel, forrósággal- forró fejű - függ össze ez a szavunk.

Az Ū-Ű hangutánzó s hangulat szavakban szerepel gyakran: hüm, üm, ühün, húúú, húha, ümmög, hümmög stb. (Mert üm-möket mond.)

V-V-V-v-v-v-vé, vő

Hasonulhat, miként erről korábban is szóltunk, fönnáll a p-b-v váltás lehetősége. Irtunk példákat is. A piros-parázs-véres-vörös-veres-berzseny stb. kifejezéseket említettük. Valamint szóltunk arról, hogy aki perel-pöröl, annak arca el is borul, azaz bordó lesz, sőt vérbeborul, elveresedik-vörösödik-pirosodik, s bőre mint a parázs, kigyúl. Ezekben az esetekben a szótövek mássalhangzó képletei: P+R, B+R, V+R, ha úgy tetszik, három szó ez: pír, bőr, vér. Valójában mindegyikre azonos szín jellemző, a piros valamelyik változata. (Érdekes összehasonlítás jutott eszünkbe a Vé hangzóval kapcsolatban. Ugyanis finnül a baba *vauva*, benne van a Vé. A török *baba* szó jelentése apa, atya, papa, tehát a három rokon nyelvben is megvan a v-b-p és az is figyelemre méltó, hogy mit jelentenek! S ha már itt tartunk, hadd mondjuk el, hogy törökül a *babaanne* apai nagymamát jelent.) A magyar - besenyő? avar? - származású gögös pogány urat, aki nem kívánt megkeresztelkedni s ezért élve temették el, *Thonuz Oba* néven ismerjük - gyönyörű verssel tiszteleg emléke előtt *Juhász Gyula* -, az *Oba* jelentése: apa. S magyarul a férfi rokon: ipa, a női: napa. (Az eM, eN hangzók jelenlétének sajátos szerepéről a magyar és más nyelvekben is, korábban szóltunk. A legérdekesebben ez az EMBER szavunk elemzésekor látható.)

Szavak: ív, ví, év, óv, öv, vő, vej, ívó, vív, vívó, evő, vevő, övé, vaj, váj, vályú, vala, való. Tisztségei: Va~lami~Vé Vá~lik Va~laki. Szerepel olyan szavakban, ahol a kicsik még azt mondják, lója, tója, fűje, s helyettesíti a Jé hangzót: lova, tava, füve stb. szavakban.

Z-Z-Z-z-z-z - zé, ző

Ugyancsak jelentős, ősi hangutánzó: zizzen, zizeg, zúg, zuhé, rezeg stb. *Szavak:* az, ez, ázik, izé, zür, zúz, zúza, zár, ráz, réz stb! Jellegzetes a rozzant szavunk és kifejező, ahogy mondani szokás. Mintha benne volna a *rossz* és a *rontott, roncs* stb. jelentése is. Rokonuk a rozoga. (S beszüremlik a rom, romlás jelentése is.) Azt aligha kell magyarázni, hogy a ZÚZA azért zúza, mert

összezúzza-morzsolja a táplálékot olyan lények gyomrában (bögyében-begyében?), amelyeknek nincs foguk a rágáshoz. Rezzentlennek nem voltunk mondhatók, amíg átbukdácsoltunk-vergődtünk az ábécé hangzóin és levontunk bizonyos következtetéseket, föl hívtuk a figyelmet sokféle kapcsolatra, összefüggésre, ám aligha volt mindez teljes.

ZS-ZS-ZS-zs-zs-zs - zsé, zsö

Bozsog, bizsereg, zsizsik stb. ilyen szavak jutnak eszünkbe, noha ezzel nem merült ki azoknak a szavaknak a száma, amelyek Zsé-vel kezdődnek. De az sem mondható, hogy zsong a fejünk e szavaktól. Lássunk még szavakat előbb, aztán olyasmit mutatunk, amit eddig egyszer sem, ámbár szinte minden hangzónál szólhattunk volna erről is. Tehát a szavak: zsák, zseb, zsúp, zsír, zsenge, zshivaj és itt van az újkeletű szavunk a zsozso, ami ugyebár pénzt jelent. Végezetül ígéretünk szerint néhány példa arra nézve, hogy mely hangzó-együttesekkel nem kezdődnek magyar szavak: *zazs, zázis, zés, zsas, szisz, szizs*, és így tovább. Mindez arra utal, hogy bizonyos hangzók egymásutánja, minden bizonnyal formálási, ejtési okok miatt kizárja a szavak kezdését, alkotását. Nyilvánvaló, hogy erre nemcsak a sziszegő és zizegő hangzók közül hozhatunk példát százával, ha kell, hanem a többi hangzókra is érvényes mindez.

(Vége.)